ΑΓΓΛΟΕΛΛΗΝΙΚΟ ΓΛΩΣΣΑΡΙ ΒΑΣΙΚΩΝ ΟΡΩΝ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΜΟΥΣΙΚΟΛΟΓΙΑΣ

Sample

Αγγλοελληνικό Γλωσσάρι
Βασικών Όρων της Βυζαντινής Μουσικολογίας

Επιμέλεια: Γεράσιμος-Σοφοκλής Παπαδόπουλος

ISBN: 978-960-6685-85-9
© Σεπτέμβριος 2020, Fagottobooks, Νίκος Θερμός

Fagottobooks
Κεντρικό: Βαλτετσίου 15, 10680 Αθήνα
Τηλ.: 210-3645147, Fax: 210-3645149
Υποκατάστημα: Ζακύνθου 7, 311 00 Λευκάδα
Τηλ./Fax: 26450-21095
e-mail: info@fagottobooks.gr
www.fagottobooks.gr

Sample

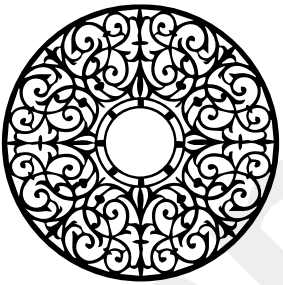
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ
Βυζαντινῆς Μουσικολογίας

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ:
Ἀχιλλεὺς Γ. Χαλδαιάκης

Αγγλοελληνικό Γλωσσάρι

Βασικών Όρων της Βυζαντινής Μουσικολογίας

βασισμένο στο βιβλίο του Christian Troelsgård
Byzantine Neumes

Επιμέλεια: Γεράσιμος-Σοφοκλής Παπαδόπουλος

Sample

fagotto books

Sample

Οι διάφοροι ορισμοί που παρατίθενται στο εν λόγω γλωσσάρι, έχουν αλιευθεί από το μεταφρασμένο από τον επιμελητή βιβλίο του Christian Troelsgård "Byzantine Neumes" (2011).

Τα συγκεκριμένα σημεία του βιβλίου που αναφέρονται στον κάθε ένα από τους παρατιθέμενους βυζαντινομουσικολογικούς όρους κωδικοποιούνται εντός αγκύλης υπό την εξής μορφή: «Tr.» για «Troelsgård», έναν αριθμό που αντιστοιχεί στο συγκεκριμένο κεφάλαιο του βιβλίου, και μετά από μία άνω και κάτω τελεία έναν αριθμό του οποίου προηγείται είτε η βραχυγραφία «παρ.» για τη συγκεκριμένη παράγραφο, είτε «παράδ.» όταν πρόκειται για σχολιασμό παραδείγματος, είτε «υποσ.» όταν πρόκειται για υποσημείωση.

Έτσι, π.χ. το [Tr. 4: παρ. 2] συμπυκνώνει την πληροφορία: «βλέπε στο βιβλίο "Byzantine Neumes" του Chr. Troelsgård, κεφάλαιο 4, παράγραφος 2». Αν ένας ορισμός έχει αλιευθεί από περισσότερα του ενός σημεία του βιβλίου, τότε αυτά κωδικοποιούνται διακρινόμενα μεταξύ τους με άνω τελεία.

Σε περιπτώσεις, τέλος, όρων που χρησιμοποιούνται από τον συγγραφέα θεωρούμενοι ως αυτονόητοι, και για τους οποίους ο συγγραφέας δεν παραθέτει καθόλου ορισμό ή αποσπασματικές μόνο πληροφορίες, τότε η διατύπωση του ορισμού συμπληρώνεται από τον επιμελητή. Η κωδικοποίηση αυτών των περιπτώσεων γίνεται με την προσθήκη (ή την αποκλειστική τοποθέτηση) της βραχυγραφίας «Επ.» για Επιμελητής, π.χ. [Επ .· Tr. 11: παρ. 3].

Συντομογραφίες

αι. = αιώνας
βλ. = βλέπε
δηλ. = δηλαδή
ενδ. = ενδεικτικά
Επ. = Επιμελητής
κ.ά. = και άλλα
λ. = λέξη
π.χ. = παραδείγματος χάριν
π.Χ. = προ Χριστού
παρ. = παράγραφος
παράδ. = παράδειγμα
περ. = περίπου
πρβλ. = παράβαλε
Tr. = Troelsgård
υποσ. = υποσημείωση

Sample

A

accent
τονισμός (ο) **[Επ .· Tr. 3: παρ. 1]**

Έμφαση που δίνεται στη συλλαβή μιας λέξης, είτε – σε επίπεδο γλώσσας – κατά την εκφώνησή της ή/και την γραπτή της απόδοση, είτε – σε επίπεδο μουσικής – κατά την μελωδική επένδυσή της.

***dynamic accent*[1]**
δυναμικός τονισμός (ο) **[Επ .· Tr. 2: παρ. 1]**

Όσον αφορά τη γλώσσα: Αύξηση της έντασης της φωνής κατά την εκφώνηση της τονισμένης συλλαβής μιας λέξης. Αυτό ήταν το είδος τονισμού που επικρατούσε στην προφορά της Ελληνικής κατά τους βυζαντινούς χρόνους, και ως εκ τούτου οι γραπτές διαφοροποιήσεις των τριών τόνων (΄, ` , και ˜) και των δύο πνευμάτων (` και `) αποτελούσαν απλή σύμβαση.

***dynamic accent*[2]**
δυναμικός τονισμός (ο) **[Tr. 3: παρ. 3]**

Όσον αφορά τη μουσική: Πρόσθεση ειδικής *δυναμικής ποιότητας* (βλ. dynamic quality) στον φθόγγο της τονισμένης συλλαβής μέσω προσθήκης ενός από τα «δυναμικά» διαστηματικά σημάδια, ως ένας μελουργικός τρόπος απόδοσης του *κειμενικού τονισμού* (βλ. accent: text accent).

Sample

pitch accent
τονικός τονισμός (ο) **[Tr. 3: παρ. 1]**

Μελωδική ανάβαση στο σημείο της τονισμένης συλλαβής, ως ένας μελουργικός τρόπος απόδοσης του *κειμενικού τονισμού* (βλ. accent: text accent). Εναλλακτικά ονομάζεται *ψαλτικός τονισμός* (βλ. accent: psalmodic accent).

psalmodic accent
ψαλτικός τονισμός (ο) **[Tr. 3: παρ. 1]**

Όρος εναλλακτικός του *τονικός τονισμός* (βλ. accent: pitch accent).

reverse pitch accent
αντεστραμμένος τονικός τονισμός (ο) **[Tr. 3: παρ. 2]**

Μελωδική κατάβαση στο σημείο της τονισμένης συλλαβής, ως ένας μελουργικός τρόπος απόδοσης του *κειμενικού τονισμού* (βλ. accent: text accent). Συνήθως εμφανίζεται στον πρώτο και στον τέταρτο *ήχο* (βλ. mode[1]).

secondary accent
δευτερεύων τονισμός (ο) **[Tr. 3: παρ. 5]**

Είδος *δυναμικού τονισμού* (βλ. accent: dynamic accent), γνωστός και με τον γερμανικό όρο *nebenakzent*. Περιγράφεται ως προαιρετική έμφαση στη δεύτερη συλλαβή πριν ή μετά την τονιζόμενη συλλαβή μιας λέξης, και η οποία φαίνεται ότι έπαιζε ένα κάποιο

Sample

ρόλο στη μελωδική επένδυση των υμνολογικών κειμένων.

sustained accent
παρατεταμένος τονισμός (ο) **[Tr. 3: παρ. 4]**

Παράταση της διάρκειας του φθόγγου ή πρόσθεση *μελίσματος* (βλ. melisma) στο σημείο της τονισμένης συλλαβής, ως ένας μελουργικός τρόπος απόδοσης του κειμενικού τονισμού.

text accent
κειμενικός τονισμός (ο) **[Επ .· Tr. 2: παρ. 1· 3: παρ. 1]**

Η έμφαση που δίνεται σε μία από τις συλλαβές μιας λέξης κατά την εκφώνησή της στον προφορικό λόγο. Στον γραπτό λόγο αποδίδεται με ειδικά σημάδια (π.χ. τόνοι), ενώ στη μελοποιημένη ποίηση, συχνά αντανακλάται στις μελωδικές γραμμές με διάφορες μελουργικές πρακτικές. Στα Ελληνικά της βυζαντινής περιόδου επικρατούσε ο *δυναμικός τονισμός* (βλ. accent: dynamic accent[1]).

accidentals
σημεία αλλοίωσης (τα) **[Επ .· Tr. 72: παρ. 3]**

Όρος της Δυτικής Μουσικής που αναφέρεται στα σημάδια που γράφονται αριστερά από μία νότα στο πεντάγραμμο, και τα οποία μεταβάλλουν το τονικό της ύψος, π.χ. η *δίεση* (#), η οποία οξύνει τη νότα κατά ένα ημιτόνιο, και η *ύφεση* (b), η οποία βαρύνει τη νότα κατά ένα ημιτόνιο.

Sample

Akathist(os) Hymn(os)
Ακάθιστος Ύμνος (ο) **[Επ .· Tr. 79: παρ. 2]**

Το γνωστότερο βυζαντινό *κοντάκιο* (βλ. kontakion), αγνώστου πατρότητας (η παράδοση το αποδίδει στον *Ρωμανό τον Μελωδό*, βλ. Romanos the Melode), το οποίο εξυμνεί την ενανθρώπιση του Θεού μέσω της Θεοτόκου. Αποτελείται από δύο *προοίμια* (το δεύτερο αποτελεί ύστερη προσθήκη) και 24 *οίκους*, καθένας από τους οποίους ξεκινά με ένα από τα 24 γράμματα του ελληνικού αλφαβήτου. Καλοφωνικές μελοποιήσεις του συμπεριλαμβάνονται στο *Οικηματάριο* (βλ. Oikematarion).

alleluiarion
αλληλουιάριο (το) **[Tr. 77: παράδ. 56]**

Στίχοι που συνοδεύουν την ψαλμώδηση ενός «Αλληλούια».

Andrew of Crete
Ανδρέας Κρήτης (ο) **[Επ .· Tr. 51: υποσ. 41]**

(περ. 660 – 740) Παλαιστινιακής καταγωγής *μελωδός* (βλ. melode), που διετέλεσε Αρχιεπίσκοπος Κρήτης. Σύμφωνα με την παράδοση, υπήρξε εισηγητής του ποιητικού είδους του *κανόνα* (βλ. kanon).

Anthologies
Ακολουθίαι (αι) **[Tr. 79: παρ. 2]**

Μουσικά χειρόγραφα στα οποία περιέχεται ένας μεγάλος αριθμός *καλοφωνικών* συνθέσεων του 14ου-16ου αιώνα (βλ. kalophonic

sample

style) που αφορούν τον *Εσπερινό*, τον *Όρθρο* και τη *Θεία Λειτουργία* (βλ. office, Divine Liturgy), οι περισσότερες από τις οποίες αποδίδονται σε επώνυμους *μελουργούς* (βλ. composer).

antiphonally
αντιφωνικά (επίρρ.) **[Επ .· Tr. Εισαγωγή: 3]**

Τρόπος ψαλσίματος σύμφωνα με τον οποίο ένα ψαλτικό μέλος ή μια ψαλτική ενότητα χωρίζεται σε τμηματικά ζεύγη τα οποία ψάλλονται υπό μορφή διαλόγου είτε από δύο *χορούς* (βλ. choir) είτε από έναν χορό και έναν *μονοφωνάρη* (βλ. soloist).

apechema
απήχημα (το) **[Tr. 63: παρ. 1]**

Μεταβλητή μελωδική «ουρά» που επισυναπτόταν στο σταθερό μέρος του *ηχήματος* (βλ. intonation) για να εξασφαλίσει μια ομαλή μετάβαση στην αρκτική φράση της κύριας μελωδίας.

apolytikion (automelon)
απολυτίκιο (το) **[Tr. 74: 1]**

Όρος εναλλακτικός του *κάθισμα* (βλ. kathisma).

Sample

asmatic syllabes
ασματικές συλλαβές (οι) **[Tr. 78: παρ. 1· 79: παρ. 2]**

Συλλαβές που παρεμβάλλονταν ανάμεσα στα φωνήεντα μελισματικών μελών του *Ασματικού* (βλ. Asmatikon) και του *καλοφωνικού στυλ* (βλ. kalophonic style) για να υποστηρίξουν τα πολύφθογγα περάσματα, αλλά και για να υποβοηθήσουν δομικά τις αρκετά μακροσκελείς φράσεις που στερούνταν κειμένου. Τέτοιες είναι οι]ε, [α, *χ*, *ου* και *γγ* (βλ. double-gamma ending).

Asmatikon
Ασματικό (το) **[Tr. 78: παρ. 1]**

Είδος μεσαιωνικής ψαλτικής συλλογής μελισματικών μελών, τα οποία μπορούν να αναχθούν πίσω στη χορωδιακή παράδοση του *Ασματικού Τυπικού* (βλ. Asmatic rite). Το μεγαλύτερο μέρος του ρεπερτορίου του αφομοιώθηκε από τα χειρόγραφα των *Ακολουθιών* (βλ. Anthologies), από τις αρχές του 14ου αιώνα και μετά.

automelon
αυτόμελο (το) **[Tr. 5: 1· 74: 1]**

Είδος *μέλους-προτύπου* (βλ. model melody), το οποίο χρησιμοποιούνταν ως βάση για την παραγωγή καινούριων ψαλτικών κειμένων, των *προσομοίων* (βλ. contrafactum). Μερικά από αυτά περιλαμβάνονταν στο κλασικό *Στιχηράριο* (βλ. Sticherarion), μαζί με τα *καθίσματα αυτόμελα* (βλ. kathisma) ή *τροπάρια* (βλ. troparion) ή *απολυτίκια* (βλ. apolytikion), τα *στιχηρά αυτόμελα* (βλ. sticheron: sticheron automelon), και τα *εξαποστειλάρια αυτόμελα* (βλ. exaposteilarion).

Sample

Β

beautification
καλλωπισμός (ο) **[Tr. 15: παρ. 4]**

Έντεχνη διασκευή προϋπάρχουσας συλλαβικής σύνθεσης μέσω ρυθμικής διαπλάτυνσής της και *διαποίκιλσης* (βλ. ornamenting).

bodies
σώματα (τα) **[Tr. 24: παρ. 1]**

Έτσι ονομάζονταν στα μεσαιωνικά βυζαντινά μουσικά εγχειρίδια τα διαστηματικά σημάδια που υποδείκνυαν μετακίνηση κατά μία *φωνή* (βλ. step). Βρίσκονται σε αντιδιαστολή με τα *πνεύματα* (βλ. spirits).

Byzantine Empire
Βυζαντινή Αυτοκρατορία (η) **[Επ .· Tr. 54: χάρτης]**

Ονομασία που δόθηκε εκ των υστέρων στην Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, η οποία είχε πρωτεύουσα την Κωνσταντινούπολη και βασικά χαρακτηριστικά της την χριστιανική πίστη, τον ελληνικό πολιτισμό και τη ρωμαϊκή πολιτική θεωρία. Τα χρονικά της όρια ξεκινούν από τα εγκαίνια της Κωνσταντινούπολης στις 11 Μαΐου του 330 και φτάνουν ως την άλωσή της από τους Οθωμανούς στις 29 Μαΐου του 1453. Τα χωρικά της όρια άλλαξαν πολλές φορές, αλλά στη μεγαλύτερή της έκταση διοικούσε εδάφη που περιλάμβαναν την Ιταλική χερσόνησο, τα Βαλκάνια, τη Μικρά Ασία, Συρία και Παλαιστίνη, την Αίγυπτο, τη σημερινή Τυνησία καθώς και μι-

sample

κρό τμήμα της Ιβηρικής χερσονήσου.

Byzantine music
Βυζαντινή (Εκκλησιαστική) Μουσική (η) **[Επ .· Tr. Εισαγωγή: 1, 2]**

Μουσικό ιδίωμα που αναπτύχθηκε στη *Βυζαντινή Αυτοκρατορία* (βλ. Byzantine Empire) για να επενδύσει τα ελληνικά κείμενα της χριστιανικής λατρείας. Είχε χαρακτήρα αμιγώς φωνητικό και μονοφωνικό, ενώ για την καταγραφή της επινοήθηκε ειδική *νευματική σημειογραφία* (βλ. notation: neumatic notation).

Byzantium
Βυζάντιο (το)

Όρος εναλλακτικός του *Βυζαντινή Αυτοκρατορία* (βλ. Byzantine Empire).

Sample

C

cadence
κατάληξη (η) **[Tr. 25: παρ. 6, 4: παρ. 1]**

Το τελευταίο μέρος μιας μουσικής φράσης, για το οποίο συστηματικά χρησιμοποιούνταν συγκεκριμένες *θέσεις* (βλ. formula) ανά *ήχο* (βλ. mode[1]). Οι καταλήξεις συχνά συνέπιπταν με τομές του ποιητικού κειμένου ποικίλης σπουδαιότητας, οι οποίες κυμαίνονταν από ασθενή όρια λέξεων ή φράσεων μέχρι τελείες που σηματοδοτούσαν το τέλος ολόκληρων τμημάτων ή το τέλος του άσματος.

final cadence
τελική κατάληξη (η) **[Επ .· Tr. 4: παρ. 1]**

Η κατάληξη με την οποία ένα άσμα τελειώνει. Βρίσκεται σε αντιδιαστολή με την *ενδιάμεση κατάληξη* (βλ. cadence: medial cadence), καθότι κριτήριο κατηγοριοποίησής της είναι η θέση της στο μέλος.

full cadence
*εντελής κατάληξη (η)*1 **[Επ .· Tr. 4: παρ. 1]**

---

1 Οι αγγλικοί όροι *full cadence* και *half cadence* έχουν ληφθεί από το βιβλίο του Aydemir, M. 2010. *Turkish music makam guide*. Επιμ. και μτφρ. του E. Dirikcan. Istanbul: Pan Yayıncılık. Θεωρήθηκε απαραίτητη η καταχώρησή τους στο παρόν γλωσσάρι, παρά το ότι δεν αναφέρονται ρητά στο βιβλίο του Troelsgård (αν και αναφέρονται εμμέσως στο κεφάλαιο 4), εξαιτίας τόσο της ευρείας χρήσης τους στη βυζαντινή μουσικολογία, όσο και για σκοπούς καλύτερης κατανόησης της έννοιας της *βασικής κατάληξης* (main cadence), η

Sample

Κατάληξη με την οποία μια μελωδική φράση ολοκληρώνει το μουσικό της νόημα. Συχνά συμπίπτει με την ολοκλήρωση του κειμενικού νοήματος, ενώ βρίσκεται σε αντιδιαστολή με την ατελή κατάληξη (βλ. cadence: half cadence).

half cadence
*ατελής κατάληξη (η)*2 **[Επ .· Tr. 4: παρ. 1]**

Κατάληξη με την οποία μια μελωδική φράση κάνει στάση, αφήνοντας το μουσικό της νόημα ατελές. Συχνά συμπίπτει με ασθενή όρια λέξεων ή κειμενικές περιόδους στις οποίες τοποθετείται κόμμα, ενώ βρίσκεται σε αντιδιαστολή με την τελική κατάληξη (βλ. cadence: full cadence).

leading-on cadence
*προωθητική κατάληξη (η)*3 **[Επ .· Tr. 4: παρ. 2]**

Ενδιάμεση κατάληξη η οποία γεφυρώνει το πέρασμα από μία μελωδική φράση σε μια άλλη. Βρίσκεται σε αντιδιαστολή με την *αναπαυτική κατάληξη* (βλ. cadence: resting cadence), καθότι κριτήριο

οποία και χρησιμοποιείται από τον Troelsgård.

2 Βλ. υποσημείωση 1.

3 Παρ' όλο που η προωθητική κατάληξη δεν αναφέρεται ρητά από τον συγγραφέα σαν ιδιαίτερη κατηγορία κατάληξης, υπονοείται εμμέσως στην περιγραφή που δίνει για τα *προωθητικά στοιχεία* (βλ. leading-on elements), τα οποία – όπως αναφέρει – συχνά αντικαθιστούν την αναπαυτική κατάληξη. Η καταχώρηση της προωθητικής κατάληξης ως ξεχωριστής κατηγορίας καταλήξεων θεωρήθηκε εξαιρετικά χρήσιμη για την αποσαφήνιση της έννοιας της *αναπαυτικής κατάληξης* (resting cadence), με την οποία και αντιδιαστέλλεται.

Sample

κατηγοριοποίησής της είναι η σχέση της με την επόμενη φράση.

main cadence
βασική κατάληξη (η) **[Επ .· Tr. 57: παρ. 2]**

Κατάληξη που ο κάθε ήχος χρησιμοποιεί συστηματικά ως *εντελή* ή/και *τελική* (βλ. cadence: full cadence, final cadence).

medial cadence
ενδιάμεση κατάληξη (η) **[Επ .· Tr. 57: παρ. 2]**

Κατάληξη που εμφανίζεται κατά τη διάρκεια ενός μέλους. Βρίσκεται σε αντιδιαστολή με την *τελική κατάληξη* (βλ. cadence: final cadence), καθότι κριτήριο κατηγοριοποίησής της είναι η θέση της στο μέλος.

resting cadence
αναπαυτική κατάληξη (η) **[Επ .· Tr. 4: παρ. 1]**

Ενδιάμεση κατάληξη που δημιουργεί την αίσθηση της στάσης. Βρίσκεται σε αντιδιαστολή με την προωθητική κατάληξη (βλ. cadence: leading-on cadence), καθότι κριτήριο ταξινόμησής της είναι η σχέση της με την επόμενη φράση.

canticle
ωδή (η) **[Tr. 75: υποσ. 235]**

Sample

Ομάδα τροπαρίων μελοποιημένων στη βάση ενός συγκεκριμένου μέλους-προτύπου, του *ειρμού* (βλ. heirmos), ο οποίος και προηγείται των τροπαρίων. Κάθε *κανόνας* (βλ. kanon) εμπεριέχει εννέα τέτοιες ομάδες τροπαρίων, δηλ. ωδών, στο πρότυπο των εννέα *Βιβλικών Ωδών* (βλ. (biblical) Canticles). Τα κείμενα των τροπαρίων βρίσκονται στις λειτουργικές συλλογές του *Μηναίου* (σταθερό εορτολόγιο), του *Τριωδίου* (Σαρακοστή – ένας περιορισμένος αριθμός ωδών ψαλλόταν) και του *Πεντηκοσταρίου* (περίοδος του Πάσχα).

(biblical) Canticles
(Βιβλικές) Ωδές (οι) **[Επ . ·Tr. 5: υποσ. 42]**

Αρχικά, οι διάφοροι *κανόνες* (βλ. kanon) είχαν ως «ρεφρέν» τους εννέα Βιβλικές Ωδές, οι οποίες αποτελούσαν αποσπάσματα από την Παλαιά Διαθήκη (οι πρώτες οκτώ) και από την Καινή (η ένατη). Το περιεχόμενό τους αποτέλεσε πηγή έμπνευσης για τη συγγραφή των εννέα *ειρμών* κάθε ωδής, κατ' αντιστοιχία.

chant[1]
άσμα (το) **[Επ .]**

Ένα μέλος *Εκκλησιαστικής Μουσικής* (βλ. chant[2]).

Ordinary chants
σταθερά άσματα (τα) **[Επ .· Tr. Εισαγωγή: παρ. 8]**

Άσματα που συγκαταλέγονται στο σταθερό ρεπερτόριο (βλ. standard repertory).

Sample

chant²
Εκκλησιαστική Μουσική (η) **[Επ .]**

Μουσικό ιδίωμα μελωδικής επένδυσης χριστιανικών κειμένων με σκοπό την ψαλμώδησή τους κατά τη διάρκεια των διαφόρων λατρευτικών τελετών.

Byzantine chant
Βυζαντινή (Εκκλησιαστική) Μουσική (η)

Όρος εναλλακτικός του *Byzantine music* (βλ. λ.).

Neobyzantine chant
Νεοβυζαντινή Εκκλησιαστική Μουσική (η)
[Επ .· Tr. 34: υποσ. 138· 16: παρ. 1]

Όρος που αναφέρεται στη σύγχρονη εκδοχή της Βυζαντινής Μουσικής όπως ψάλλεται σε εκκλησίες που ακολουθούν το *Βυζαντινό Τυπικό* (βλ. rite: Byzantine rite).

Slavic chant
Σλαβική Εκκλησιαστική Μουσική (η)
[Επ .· Tr. 14: υποσ. 85· 77: υποσ. 241]

Το εκκλησιαστικό μουσικό ιδίωμα που αναπτύχθηκε από τους Σλάβους μετά τον εκχριστιανισμό τους (μέσα 9ου αι.), υπό την επίδραση της Βυζαντινής Μουσικής. Είχε χαρακτήρα αμιγώς φωνητικό και μονοφωνικό, ενώ για την καταγραφή του επινοήθηκαν *νευματικές σημειογραφίες* (βλ. notation: Kondakarian, neumatic

Sample

και Sematic notation).

chant genres
ψαλτικά γένη (τα) **[Tr. Προοίμιο: παρ. 1· πρβλ. τίτλο VII]**

Όρος εναλλακτικός του *ψαλτικά στυλ* (βλ. chant styles).

chant styles
ψαλτικά στυλ (τα) **[Tr. VII]**

Σε αυτά συγκαταλέγονται η απλή *ψαλμώδηση αγιογραφικών κειμένων* (βλ. psalmody), η ψαλμώδηση των *αυτομέλων*/*προσομοίων* (βλ. automelon, contrafactum), καθώς και μελών του *Ειρμολογίου* (βλ. Heirmologion), του *Στιχηραρίου* (βλ. Sticherarion), του *Ψαλτικού* (βλ. Psaltikon), του *Ασματικού* (βλ. Asmatikon), και των διαφόρων *καλοφωνικών στυλ* (βλ. kalophonic style).

chanted text
ψαλτικό κείμενο (το) **[Επ .· Tr. 64: παρ. 2]**

Το κείμενο στη βάση του οποίου μελοποιείται ένα *άσμα* (βλ. chant).

cheironomy
χειρονομία (η) **[Tr. Εισαγωγή: παρ. 5, 6· 32: παρ. 5]**

Παραδοσιακή πρακτική της κίνησης του χεριού και των δαχτύλων, η οποία λάμβανε χώρα κατά τη βυζαντινή περίοδο ταυτόχρονα με την ψαλτική εκτέλεση, είτε από τον προεξάρχοντα, δηλ. τον

Sample

δομέστικο (βλ. domestikos), είτε από όλα τα μέλη του *χορού* (βλ. choir). Αποτελούσε ένα είδος «χειροκινησιολογικής» σημειογραφίας, η οποία βοηθούσε στην ανάκληση των διαφόρων *θέσεων* (βλ. formula) από τη μνήμη του ψάλτη. Στενή ήταν η σχέση της με τις *μεγάλες υποστάσεις* (βλ. signs: subsidiary signs).

choir
χορός (ο) **[Επ .· Tr. Εισαγωγή: παρ. 3, 4· 31: υποσ. 129· 79: παρ. 1]**

Χορωδία ψαλτών που έψελνε συνήθως αντιφωνικά, είτε χωρισμένη σε δύο μέρη είτε σε διαλογική σχέση με έναν *μονοφωνάρη* (βλ. soloist).

Chourmouzios Chartophylax
Χουρμούζιος Χαρτοφύλαξ (ο) **[Επ .· Tr. 16: παρ. 1]**

(τέλη 18ου αι. – 1840) Ένας από τους *Τρεις Δασκάλους* (βλ. Three Teachers), το *εξηγητικό* έργο του οποίου υπήρξε μεγάλης σημασίας (βλ. interpretation).

chromatic genre
χρωματικό γένος (το) **[Tr. 16: παρ. 2· 72: παρ. 3, υποσ. 210]**

Μία από τις τρεις κατηγορίες *διαστημάτων* (βλ. interval) που εισήγαγαν οι *Τρεις Δάσκαλοι* (βλ. Three Teachers) στη *Νέα Μέθοδο* (βλ. New Method). Οι κλίμακες αυτού του γένους συνίστανται από *τετράχορδα* και *πεντάχορδα* (βλ. tetrachord, pentachord) τα οποία αποτελούνται από δύο ημιτόνια και έναν αυξημένο τόνο ανάμεσά τους. Τα άλλα δύο γένη είναι το *διατονικό* και το *εναρμόνιο* (βλ. diatonic genre, και enharmonic genre).

Sample

chromaticism[1]
χρωματισμός (ο) **[Tr. 72]**

Έτσι ονομάζεται η χρήση *χρωματικών* μουσικών δομών (βλ. chromatic genre) στις μελωδίες ενός μουσικού ιδιώματος. Ο χρόνος εμφάνισης του χρωματισμού στη Βυζαντινή Μουσική αποτελεί πεδίο ασυμφωνίας για τους μελετητές (βλ. chromaticism[2], diatonicism, και υποσημείωση 4).

chromaticism[2]
χρωματικισμός (ο) **[Tr. 72: παρ. 9]**

Όρος που συμπυκνώνει τις απόψεις μίας μερίδας μελετητών, σύμφωνα με τις οποίες κάποιοι από τους βυζαντινούς *ήχους* (βλ. mode[1]) είχαν αμιγώς *χρωματικό* χαρακτήρα (βλ. chromaticism[1]) ήδη από τη μεσοβυζαντινή περίοδο. Βρίσκεται σε αντιδιαστολή με τον όρο *διατονικισμός* (βλ. diatonicism).[4]

Chrysanthos of Madyta
Χρύσανθος εκ Μαδύτων (ο) **[Επ .· Tr. 16: παρ. 1· 11: υποσ. 63]**

(περ. 1770 – 1846) Ελληνορθόδοξος επίσκοπος Δυρραχείου, ένας από τους *Τρεις Δασκάλους* (βλ. Three Teachers). Το *θεωρη-*

—

4 Πέρα από τους ακραίους «χρωματικιστές» και «διατονικιστές», υπάρχει και μία μερίδα μελετητών (όπως ο C. Troelsgård) που ακολουθούν μία μετριοπαθέστερη άποψη, σύμφωνα με την οποία τα χρωματικά περάσματα ήταν μια παλαιά πρακτική που πήρε σταδιακά μόνιμο χαρακτήρα στα μέλη των δευτέρων, κυρίως, ήχων και του νενανώ.

Sample

τικό του (βλ. theoretical treatise), που πρωτοπαρουσιάστηκε το 1821, αποτέλεσε τη βάση της *Νέας Μεθόδου* (βλ. New Method), η οποία συναντάται και ως *Χρυσανθινή σημειογραφία* (βλ. notation: Chrysanthine notation, Chrysanthine scale).

composer
μελουργός (ο) **[Επ .· Tr. Εισαγωγή: παρ. 8]**

Συνθέτης μελών της *Βυζαντινής Μουσικής* (βλ. Byzantine music).

conjuncture
σύζευξη (η)5 **[Επ .]**

Σύμπλεγμα σημαδιών (βλ. figure) τα οποία λειτουργούν ως ένα, χωρίς όμως να εφάπτονται μεταξύ τους. Βρίσκεται σε αντιδιαστολή με τη *σύμπτυξη* (βλ. ligature).

contrafactum
προσόμοιο (το) **[Tr. 5: παρ. 1· 74: παρ. 1]**

Ψαλτικό κείμενο το οποίο παραγόταν στη βάση ενός *αυτόμελου* (βλ. automelon), τηρώντας σχολαστικά τον αριθμό των συλλαβών (*ισοσυλλαβία*) και την κατανομή ανάμεσα σε τονισμένες και άτονες συλλαβές *(ομοτονία).* Στην αγγλική βιβλιογραφία ο όρος συναντάται εναλλακτικά και ως *proshomoion* (βλ. λ.).

—

5 Ο εν λόγω όρος, αν και δεν αναφέρεται από τον συγγραφέα, θεωρήθηκε απαραίτητο να συμπεριληφθεί στο γλωσσάρι, καθότι βρίσκεται σε αντιδιαστολή με τον όρο *σύμπτυξη* (βλ. ligature) που χρησιμοποιείται από τον συγγραφέα.

sample

A

descriptive
περιγραφικός (ο) **[Επ .· Tr. Εισαγωγή: παρ. 7]**

Όρος που εισήχθη στην Εθνομουσικολογία από τη Γλωσσολογία για να περιγράψει τον τρόπο πρόσληψης των *σημειογραφιών* (βλ. notation), όταν αποτελούν μία όσο το δυνατό πιστότερη καταγραφή ενός προϋπάρχοντος μουσικού έργου την ώρα της εκτέλεσής του. Βρίσκεται σε αντιδιαστολή με τον όρο *ρυθμιστικός* (βλ. prescriptive).

diatonic genre
διατονικό γένος (το) **[Tr. 11: παρ. 1, υποσ. 70]**

Μία από τις τρεις κατηγορίες *διαστημάτων* (βλ. interval) που εισήγαγαν οι *Τρεις Δάσκαλοι* (βλ. Three Teachers) στη *Νέα Μέθοδο* (βλ. New Method). Οι κλίμακες αυτού του γένους αποτελούνται μόνο από είδη τόνων (μείζονες, ελάσσονες, ελάχιστοι). Τα άλλα δύο γένη είναι το *χρωματικό* και το *εναρμόνιο* (βλ. chromatic genre, enharmonic genre).

diatonicism
διατονικισμός (ο) **[Tr. 72: παρ.1, 9]**

Όρος που συμπυκνώνει τις απόψεις μίας μερίδας μελετητών, σύμφωνα με τις οποίες τα διαστήματα των βυζαντινών *ήχων* (βλ. mode[1]) ήταν αμιγώς *διατονικά* (βλ. diatonic genre) μέχρι τον 18ο αιώνα, οπότε εισήχθησαν *χρωματικά* διαστήματα (βλ. chromatic

Sample

genre) εξαιτίας επιρροής της οθωμανικής μουσικής. Βρίσκεται σε αντιδιαστολή με τον όρο *χρωματικισμός* (βλ. chromaticism[2]). Βλ. επίσης υποσημείωση 4.

Divine Liturgy
Θεία Λειτουργία (η) **[Επ .· Tr. 1: παρ. 1]**

Κορυφαία λατρευτική τελετή των χριστιανικών Εκκλησιών, η οποία κορυφώνεται με την τέλεση της Θείας Ευχαριστίας.

doche
δοχή (η) **[Tr. 78: παρ. 1, παράδ. 57]**

Είδος «χορικού ρεφρέν» των *προκειμένων* (βλ. prokeimenon), που ανάγεται στη χορωδιακή παράδοση του παλαιού *Ασματικού Τυπικού* της Κωνσταντινούπολης (βλ. rite: Cathedral rite).

domestikos
δομέστικος (ο) **[Tr. Εισαγωγή: παρ. 5· 59: παρ. 1]**

Όρος που αναφέρεται στον προεξάρχοντα του *χορού* (βλ. choir) κατά τους βυζαντινούς χρόνους, ο οποίος ήταν υπεύθυνος για τη *χειρονομία* (βλ. cheironomy), καθώς και για την ψαλμώδηση του αρκτικού *ηχήματος* (βλ. intonation).

double-gamma ending
τελείωμα με διπλό γάμμα (το)
[Tr. 57: υποσ. 179· 77: 1, υποσ. 240· 79: παρ. 2]

sample

Πρακτική κατά την οποία το τελευταίο φωνήεν μιας *τελικής κατάληξης* (βλ. cadence: final cadence) επιμηκύνεται με τη διπλή παρεμβολή ενός διπλού γάμμα (*γγ*). Εμφανίζεται στα μέλη του *Ψαλτικού* (βλ. Psaltikon) και του *καλοφωνικού στυλ* (βλ. kalophonic style), ενώ η λειτουργία της παραμένει άγνωστη, αν και φαίνεται να συνδεόταν στενά με το φαινόμενο της *μεταβολής* (βλ. modulation).

doxology
μικρή δοξολογία (η) **[Επ .· Tr. 76: παρ. 1]**

Σύντομος δοξολογικός στίχος[6] που συχνά προηγείται του τελευταίου ή, χωρισμένος σε δύο μέρη, των δύο τελευταίων ασμάτων μιας μουσικής ενότητας.

(vocal) drone
ίσον (το) / ισοκράτημα (το)

Όρος εναλλακτικός του *ison / isokratema* (βλ. λ.).

dynamic quality
δυναμική ποιότητα (η) **[Tr. 3: παρ. 3· 25]**

Τα χαρακτηριστικά δυναμικής ενός φθόγγου, τα οποία εμπεριέχονταν ως επιπρόσθετη πληροφορία σε συγκεκριμένα *διαστηματικά σημάδια* (βλ. signs: interval signs) των βυζαντινών σημειογραφιών.

—

6 Το γνωστό «Δόξα Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ Ἁγίῳ Πνεύματι (·) καὶ νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.».

Sample

A

echema / ήχημα (το)

Όρος εναλλακτικός του *intonation* (βλ. λ.).

enharmonic genre
εναρμόνιο γένος (το) **[Επ .· Tr. 11: παρ. 1]**

Μία από τις τρεις κατηγορίες διαστημάτων που εισήγαγαν οι *Τρεις Δάσκαλοι* (βλ. Three Teachers) στη *Νέα Μέθοδο* (βλ. New Method). Στις κλίμακες αυτού του γένους συμπεριλαμβάνεται το *εναρμόνιο διάστημα*, το οποίο είναι μικρότερο από το ημιτόνιο. Τα άλλα δύο γένη είναι το *διατονικό* και το *χρωματικό* (βλ. diatonic genre, chromatic genre).

exaposteilarion (automelon)
εξαποστειλάριο (το) **[Tr. 74: υποσ. 234]**

Είδος *αυτόμελου* τροπαρίου (βλ. automelon) που ψαλλόταν στον *Όρθρο* (βλ. office: mornign office) μετά τον *κανόνα* (βλ. kanon). Εμφανίστηκε στα μουσικά χειρόγραφα του 13ου αιώνα και μετά, σε μελοποιητικό στυλ περισσότερο επεξεργασμένο από τις *απλές ψαλμωδήσεις των αγιογραφικών μελών* (βλ. simple psalmody), αλλά λιγότερο επεξεργασμένο από τα μέλη του *Στιχηραρίου* (βλ. Sticherarion) και του *Ειρμολογίου* (βλ. Heirmologion).

exegesis
εξήγηση (η)

Όρος εναλλακτικός του *interpretation* (βλ. λ.).

sample

A

f.
φ. **[Επ .]**

Συντομογραφία της λέξης *folio* (βλ. λ.) στα αγγλικά, και *φύλλο* στα ελληνικά. Εναλλακτικά συναντάται ως *fol.* (βλ. λ.).

facsimiles
πανομοιότυπα (τα) **[Επ .· Tr. Προοίμιο: παρ. 2]**

Όρος που αναφέρεται στις φωτογραφημένες αντιγραφές βυζαντινών χειρογράφων που εμπεριέχονται στις σειρές των *Monumenta Musicae Byzantinae* (βλ. λ.).

figure
σύμπλεγμα (το) **[Επ .· Tr. 31: παρ. 1]**

Ομάδα *σημαδιών* (βλ. signs) που συνεμφανίζονται συστηματικά και λειτουργούν αυτοτελώς. Στην αγγλική βιβλιογραφία συναντάται εναλλακτικά και ως *group* (βλ. λ.).

fol.
φ. **[Επ .]**

Εναλλακτικό αντί του *f.* (βλ. λ.).

folio

Sample

φύλλο (το) **[Επ .]**

(λατ.) Μία σελίδα χειρογράφου. Συντομογραφικά αποδίδεται ως *φ.* (αγγλ. *fol.* ή *f.*), με τον αριθμό του φύλλου να έπεται, έχοντας στα δεξιά του είτε το γράμμα *r* όταν το φύλλο είναι δεξιά (λατ. *recto folio*), είτε το γράμμα *ν* όταν το φύλλο είναι αριστερά (λατ. *verso folio*).

(melodic) formula
(μελωδική) θέση (η) ή (μελωδικό) μοτίβο (το)
[Επ .· Tr. Εισαγωγή: παρ. 5· 32: παρ. 2]

Όρος που αναφέρεται σε μελωδικές φράσεις φορμουλαϊκού χαρακτήρα, οι οποίες σημειογραφικά αποδίδονταν μέσω συγκεκριμένων συμπλεγμάτων διαστηματικών σημαδιών που, από τον 14ο αιώνα και μετά, συνοδεύονταν από τις *μεγάλες υποστάσεις* (βλ. subsidiary signs), ενώ ανακαλούνταν μέσω της *χειρονομίας* (βλ. cheironomy). Κάθε *ψαλτικό στυλ* (βλ. chant styles) είχε ανά ήχο τις δικές του χαρακτηριστικές θέσεις.

formulaic economy
οικονομία κεντρώνων (η) **[Tr. 3: παρ. 7]**

Όρος που καλύπτει την μελουργική πρακτική μελωδικής επένδυσης με συγκεκριμένες *θέσεις* (βλ. formula) διαφορετικών κειμενικών φράσεων που έχουν παρόμοιο αριθμό (*ισοσυλλαβία*) και παρόμοια κατανομή τονιζόμενων συλλαβών (*ομοτονία*), στα πλαίσια ενός συγκεκριμένου ήχου ή γένους.

Sample

A

Gabriel Hieromonachos
Γαβριήλ Ιερομόναχος (ο) **[Επ .· Tr. Εισαγωγή: παρ. 5]**

(15ος αιώνας) Συγγραφέας σημαντικού *θεωρητικού εγχειριδίου* (βλ. theoretical treatise) για τη Βυζαντινή Μουσική.

Gradual psalms
Αναβαθμοί (οι) **[Tr. 73: παρ. 1]**

Στίχοι από τους Ψαλμούς 119-130 του Δαβίδ, που ψάλλονται αντιφωνικά στον *Όρθρο* (βλ. office: morning office). Παραδοσιακά αποδίδονται στον Άγιο Θεόδωρο Στουδίτη (ακμ. περ. 800).

Gregorios Protopsaltes
Γρηγόριος Πρωτοψάλτης (ο) **[Επ .· Tr. 16: παρ. 1· 21: παρ. 1]**

(1778 – 1821) Ένας από τους *Τρεις Δασκάλους* (βλ. Three Teachers), με σημαντικό *μελουργικό* και *εξηγητικό* έργο (βλ. composer, interpretation).

group
σύμπλεγμα (το)

Όρος εναλλακτικός του *figure* (βλ. λ.).

grouping

Sample

ομαδοποίηση (η) **[Tr. 15: παρ. 1, 2]**

Βασική λειτουργία των *μεγάλων υποστάσεων* (βλ. signs: great signs) να ενώνουν τα διαστηματικά σημάδια (βλ. signs: interval signs) με τα οποία συνδυάζονταν. Εναλλακτικά λέγεται και *φρασεοποίηση* ή *φρασάρισμα* (βλ. phrasing).

A

Hagiopolites
Αγιοπολίτης (ο) **[Tr. Εισαγωγή: παρ. 4, υποσ. 16]**

Το παλαιότερο διασωθέν βυζαντινό μουσικό εγχειρίδιο, το οποίο σώζεται σε χειρόγραφο των αρχών του 14ου αιώνα. Περιλαμβάνει τμήματα της αρχαιοελληνικής μουσικής θεωρίας, μαζί με διδακτικό υλικό σχετικό με το σύστημα των *ήχων* (βλ. mode[1]) και τις παλαιοβυζαντινές και μεσοβυζαντινές *σημειογραφίες* (βλ. notation).

heirmos
ειρμός (ο) **[Tr. 5: υποσ. 42· 75: παρ. 1, υποσ. 235]**

Είδος *μέλους-προτύπου* (βλ. model melody). Κάθε μία από τις εννέα *ωδές* των *κανόνων* (βλ. canticle, kanon) ξεκινούσε με έναν ειρμό, ο οποίος αποτελούσε το πρότυπο για την ψαλμώδηση των τροπαρίων της. Οι ειρμοί περιέχονταν στη συλλογή *Ειρμολόγιο* (βλ. Heirmologion), ενώ ως προς το ποιητικό τους περιεχόμενο αντανακλούσαν τη διατύπωση των εννέα *Βιβλικών Ωδών* (βλ. (biblical) Canticles), κατ᾽ αντιστοιχία.

Sample

Heirmologion
Ειρμολόγιο (το) **[Tr. 75: παρ. 1]**

Ψαλτική συλλογή *ειρμών* (βλ. heirmoi). Το στυλ των μελών του μπορεί να περιγραφεί ως *συλλαβικο-νευματικό* (βλ. syllabic-neumatic style), αν και κάπως συντομότερο σε σχέση με τα μέλη του *Στιχηραρίου* (βλ. Sticherarion), μαζί με το οποίο αποτελούν τις παλαιότερες συλλογές ασμάτων για τις οποίες χρησιμοποιήθηκε σημειογραφία.

helxis
(μελωδική) έλξη (η)

Όρος εναλλακτικός του *melodic attraction* (βλ. λ.).

hymn
ύμνος (ο) **[Tr. 1: παρ. 1· πρβλ. τίτλο I]**

Όρος συνώνυμος του *άσματος* (βλ. chant).

hymnography
υμνογραφία (η) **[Επ .·Tr. 2: παρ. 1]**

Όρος ο οποίος αναφέρεται τόσο στο σύνολο ποιητικών κειμένων προορισμένων για τη χριστιανική λατρεία, όσο και στη διαδικασία σύνθεσής τους.

Iconoclasm

Sample

Εικονομαχία (η) **[Επ .· Tr. 7: παρ. 3· 9: παρ. 1]**

Θεολογική και πολιτική διαμάχη που ξέσπασε στη *Βυζαντινή Αυτοκρατορία* (βλ. Byzantine Empire) αναφορικά με την προσκύνηση των χριστιανικών εικόνων. Διήρκησε από τις αρχές του 8ου αιώνα μέχρι το 843, και διαίρεσε τους Χριστιανούς σε *Εικονομάχους* και *Εικονολάτρες*. Η επικράτηση των τελευταίων (βλ. restoration of images) ήταν καθοριστική για την ανάπτυξη της Βυζαντινής *Θείας Λειτουργίας* (βλ. Divine Liturgy), γεγονός που πιθανώς επέφερε εξέλιξη και εφαρμογή της *Μελωδικής σημειογραφίας* (βλ. notation: melodic notation) στους μοναστικούς κύκλους της Παλαιστίνης ή/και της Κωνσταντινούπολης.

A

idiomelon
ιδιόμελο (το)

Όρος εναλλακτικός για το *στιχηρό ιδιόμελο* (βλ. sticheron: sticheron idiomelon).

improvisation
αυτοσχεδιασμός (ο) **[Επ .· Tr. 62: παρ. 2]**

Μουσική πρακτική παραγωγής μελωδίας, η οποία επινοείται την ώρα της εκτέλεσής της, στη βάση γενικών κανόνων του εκάστοτε μουσικού ιδιώματος. Η καταγραφή πολλών διαφορετικών μακροσκελών *ηχημάτων* (βλ. intonation) στα βυζαντινά χειρόγραφα, υποδεικνύει ίσως την ύπαρξη μιας μεσαιωνικής πρακτικής αυτοσχεδιασμού, η οποία δανειζόταν το βασικό μελωδικό της υλικό από τα *καλοφωνικά στυλ* (βλ. kalophonic style).

Sample

interpretation
εξήγηση (η) **[Tr. 11: παρ. 2· 15: παρ. 4· 21: παρ. 1, υποσ. 114· 32: υποσ. 132]**

Ο αγγλικός όρος που χρησιμοποιεί ο Troelsgård για να αποδώσει τον ελληνικό όρο *εξήγηση*, απηχεί τις απόψεις του ιδίου και μιας μερίδας μελετητών για την εν λόγω πρακτική[7]. Σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση, η εξήγηση αποτελούσε σημειογραφική καταγραφή μελών που υπέστησαν αλλεπάλληλες επανεπεξεργασίες και *διαποικίλσεις* (βλ. ornamenting) από τον 17ο αιώνα και μετά, διαδικασία που θυμίζει αντίστοιχες πρακτικές καλλωπισμού και πλατυσμού στη φωνητική Οθωμανική μουσική του 17ου και 18ου αιώνα. Αντίθετα, σύμφωνα με μια άλλη μερίδα μελετητών (π.χ. Γρηγόριος Στάθης και Κωνσταντίνος Ψάχος), η εξήγηση αποτελούσε καταγραφή μεγάλων *μελωδικών θέσεων* (βλ. formula) που υποκρύπτονταν στις στενογραφικού χαρακτήρα *μεγάλες υποστάσεις* (βλ. signs: great signs) αλλά και στα υπόλοιπα σημάδια, και που διασώθηκαν από τους μεσοβυζαντινούς χρόνους μέχρι τον 19ο αιώνα μέσω της προφορικής παράδοσης.

interval
διάστημα (το) **[Tr. 10: παρ. 2]**

Η απόσταση μεταξύ δύο νοτών.

—

7 Ο C. Troelsgård (2011, 33 και 47), χρησιμοποιεί επίσης τους όρους *elaborated interpetations* (επεξεργασμένες ερμηνείες) και *ornamentation practices* (πρακτικές διαποίκιλσης), ως μεταφραστικές προσεγγίσεις του ελληνικού όρου *εξήγηση*.

sample

intonation (formula)
ήχημα (το) **[Tr. 59: παρ. 1· 60: παρ. 1, 2]**

Μικρή μελωδική φράση αποτελούμενη από άσημες συλλαβές αγνώστου προέλευσης. Κάθε *ήχος* (βλ. mode[1]) είχε το δικό του καθιερωμένο ήχημα, το οποίο ψαλλόταν στην αρχή του μέλους από τον *δομέστικο* (βλ. precentor) και στο οποίο συχνά επισυναπτόταν ένα *απήχημα* (βλ. apechema). Οι *αρκτικές μαρτυρίες* (βλ. signature: main signatures) αποτελούν γραφιστική αναπαράσταση του σύντομου ηχήματος του ήχου. Εναλλακτικά, συναντάται και ως *echema* (βλ. λ.).

Ioannes Glykys
Ιωάννης ο Γλυκύς (ο) **[Επ .· Tr. 15: παρ. 2]**

(β᾽ μισό 13ου – α᾽ τέταρτο 14ου αι.) Πρωτοψάλτης και μελουργός. Υπήρξε, μαζί με τον μαθητή του *Ιωάννη Κουκουζέλη* (βλ. Ioannes Koukouzeles), πρωτεργάτης της μεταρρύθμισης της *Μεσοβυζαντινής σημειογραφίας* (βλ. notation: Middle Byzantine notation) και της Βυζαντινής Μουσικής γενικότερα κατά τον 14ο αιώνα.

Ioannes Koukouzeles
Ιωάννης Κουκουζέλης (ο) **[Επ .· Tr. 15: παρ. 2]**

(δ᾽ τέταρτο 13ου – α᾽ μισό 14ου αι.) Βυζαντινός μελουργός, κύριος αναμορφωτής της *Μεσοβυζαντινής σημειογραφίας* (βλ. notation: Middle Byzantine notation) και της Βυζαντινής Μουσικής γενικότερα κατά τον 14ο αιώνα. Υπήρξε μαθητής του *Ιωάννη του Γλυκέος* (βλ. Ioannes Glykys).

Sample

ison / isokratema
ίσον (το) / ισοκράτημα (το) **[Επ .· Tr. 18: υποσ. 109· 21: παράδ. 19]**

Ψαλτική πρακτική εκφώνησης ενός συνεχόμενου φθόγγου από τον/τους *ισοκράτη/-τες* κατά τη διάρκεια της ψαλμώδησης ενός μέλους. Ο φθόγγος αυτός μεταβάλλεται όταν γίνεται μεταφορά της μελωδίας σε καινούριο *τετράχορδο* ή *πεντάχορδο* (βλ. tetrachord, pentachord). Μαρτυρείται με βεβαιότητα από τον 16ο αιώνα και μετά, αν και δεν είναι απίθανη η χρήση του από παλαιότερα. Εναλλακτικά, συναντάται και ως *(vocal) drone* (βλ. λ.).

A

John of Damascus
Ιωάννης Δαμασκηνός (ο) **[Επ .· Tr. 1: παρ. 1· 7: παρ. 5· 9: παρ. 2]**

(περ. 676 – 749) Σύριος ιερομόναχος και *μελωδός* (βλ. melode). Σύμφωνα με τη βυζαντινή παράδοση, υπήρξε εισηγητής του συστήματος της *οκταηχίας* (βλ. Octoechos) και, μαζί με τον *Κοσμά επίσκοπο Μαϊουμά* (βλ. Kosmas of Maiouma), επινοητής των βυζαντινών *σημαδιών* (βλ. signs) και της *χειρονομίας* (βλ. cheironomy). Οι *κανόνες* του (βλ. kanon) συγκαταλέγονται στα αριστουργήματα της παγκόσμιας λογοτεχνίας.

Sample

A

kalophonic style
καλοφωνικό στυλ (το) **[Tr. 79: 1, 2]**

Μελουργική προσέγγιση που αναπτύχθηκε τον 14ο αιώνα. Συνίσταται στον καλλωπισμό παραδοσιακών μελών ή στην σύνθεση νέων, με χρήση μακροσκελών, διαδοχικών μελωδικών κινήσεων, συχνή ανακατάταξη των φράσεων του υμνολογικού κειμένου, και προσθήκη *κρατημάτων* (βλ. kratema). Εναλλακτικά λέγεται και *μελισματικό στυλ/γένος* (βλ. melismatic style/genre).

kanon
κανόνας (ο) **[Επ .· Tr. 1: παρ. 1· 75: υποσ. 235]**

Εκτενές ψαλτικό σύμπλεγμα που βασίζεται στην ψαλτική απόδοση των εννέα Βιβλικών Ωδών κατά τη διάρκεια του *Όρθρου* (βλ. office: morning office) ή της *Παννυχίδας* (βλ. Pannychis). Σύμφωνα με την παράδοση, εισηγητής του υπήρξε ο *Ανδρέας επίσκοπος Κρήτης* (βλ. Andrew of Crete), ενώ κορυφαίος εκφραστής του αναδείχτηκε ο *Ιωάννης Δαμασκηνός* (βλ. John of Damascus).

kanonarchema
κανονάρχημα (το) **[Tr. Εισαγωγή: παρ. 6]**

Βυζαντινή πρακτική που υποβοηθούσε τη χορωδιακή ψαλμώδηση χωρίς τη χρήση *σημειογραφίας* (βλ. notation). Σύμφωνα με αυτήν, ένα άτομο του ψαλτικού χώρου που ανήκε στον κατώτατο κλήρο, ο *κανονάρχης* (βλ. kanonarches), τοποθετούνταν μεταξύ των

Sample

δύο *χορών* (βλ. choir) στο κέντρο του ναού, και απήγγελλε φράση προς φράση τα υμνολογικά κείμενα από ένα βιβλίο.

kanonarches
κανονάρχης (ο) **[Tr. Εισαγωγή: παρ. 6]**

Άτομο υπεύθυνο για το *κανονάρχημα* (βλ. kanonarchema).

kathisma (automelon)
κάθισμα (το) **[Επ .· Tr. 74: παρ. 1]**

Είδος *αυτόμελου* (βλ. automelon) που συμπυκνώνει τα βασικά στοιχεία μιας εορτής. Ήταν μελοποιητικά περισσότερο επεξεργασμένο από τις *απλές ψαλμωδήσεις των αγιογραφικών μελών* (βλ. simple psalmody), αλλά λιγότερο επεξεργασμένο από τα μέλη του *Στιχηραρίου* (βλ. Sticherarion) και του *Ειρμολογίου* (βλ. Heirmologion). Λεγόταν εναλλακτικά *απολυτίκιο*[8] (βλ. apolytikion) ή *τροπάριο* (βλ. troparion), ενώ στα μουσικά χειρόγραφα εμφανίζεται από το 13ο αιώνα και μετά.

Kontakarion
Κοντακάριο (το) **[Tr. 77: παρ. 1]**

Όρος εναλλακτικός του *Ψαλτικό* (βλ. Psaltikon), ο οποίος οφείλεται στο ότι η εν λόγω συλλογή περιείχε τα *κοντάκια* του εκκλησι-

—

8 Να σημειωθεί ότι σταδιακά τα απολυτίκια και τα καθίσματα διαφοροποιήθηκαν και αυτονομήθηκαν ως είδος, με αποτέλεσμα κάθε εορτή να έχει διαφορετικό κάθισμα και διαφορετικό απολυτίκιο.

Sample

αστικού έτους (βλ. kontakion).

kontakion
κοντάκιο (το) **[Tr. 1: παρ. 1· 77: παρ. 1]**

Όρος αμφίσημος που υποδηλώνει ένα είδος συνθετικού λατρευτικού ποιήματος που αναπτύχθηκε στο Βυζάντιο τον 6ο-7ο αιώνα, αλλά και τον αυτοτελή ύμνο που αποτελούσε προοίμιο του όλου έργου. Κορυφαίος εκφραστής του αναδείχτηκε ο *Ρωμανός ο Μελωδός* (βλ. Romanos the Melode). Τα κοντάκια του εκκλησιαστικού έτους συμπεριλαμβάνονταν στο *Ψαλτικό* (βλ. Psaltikon), το οποίο εναλλακτικά ονομαζόταν και *Κοντακάριο*.

Kosmas of Maiouma/of Jerusalem
Κοσμάς Μαϊουμά/Ιεροσολυμίτης (ο) **[Επ .· Tr. 9: παρ. 1]**

(περ. 685 – μέσα 8ου αι.) Επίσκοπος Μαϊουμά και *μελωδός* (βλ. melode). Σύμφωνα με την παράδοση, υπήρξε – μαζί με τον *Ιωάννη Δαμασκηνό* (βλ. John of Damascus) – επινοητής των βυζαντινών *σημαδιών* (βλ. signs) και της *χειρονομίας* (βλ. cheironomy).

kratema
κράτημα (το) **[Tr. 79: παρ. 2]**

Μακροσκελής ενότητα μελοποιημένων άσημων συλλαβών, όπως «τε-ρε-ρεμ» και «τορ-ρο-ρο-το-το», με συχνά άλματα τριών ή τεσσάρων *φωνών* (βλ. step), τα οποία εναλλάσσονται με φράσεις σταδιακής ανάβασης μιας *κλίμακας* (βλ. scale). Απαντάται στο *καλοφωνικό στυλ* (βλ. kalophonic style), ως προσθήκη στον κύριο

Sample

κορμό του μελοποιημένου κειμένου. Εναλλακτικά τα κρατήματα λέγονταν και *τερε(ν)τίσματα* (βλ. tere(n)tisma).

A

leading-on elements
προωθητικά στοιχεία (τα) **[Tr. 4: παρ. 2]**

Μελωδικά χαρακτηριστικά που ενώνουν μια μουσικοποιητική ενότητα με την αμέσως επόμενή της, είτε επισυναπτόμενα στην *αναπαυτική κατάληξη* (βλ. cadence: resting cadence), είτε αντικαθιστώντας την.

lectionary
Αναγνωστάριο (ή Λεξιονάριο ή Εκλογάδιο) (το)
[Επ .· Tr. 9: παρ. 1]

Βιβλίο που περιείχε βιβλικά αναγνώσματα, όπως Ευαγγέλια, Απόστολους, Προφητείες κ.ά. Στα Αναγνωστάρια χρησιμοποιούνταν η *Εκφωνητική σημειογραφία* (βλ. notation: Ekphonetic notation).

letter neumes
γραμματονεύματα (τα) **[Επ .· Tr. 14: παρ. 2]**

Είδος *σημαδιών* (βλ. signs) των βυζαντινών σημειογραφιών που αποτελούσαν καλλιγραφική εκδοχή ενός γράμματος του ελληνικού αλφαβήτου, π.χ. το *χι* για τη *χαμηλή*.

Sample

ligature
σύμπτυξη (η) **[Επ .· Tr. 36: παρ. 1]**

Σύμπλεγμα *σημαδιών* (βλ. signs), τα οποία ενώνονται μεταξύ τους και λειτουργούν ως ένα. Βρίσκεται σε αντιδιαστολή με τη *σύζευξη* (βλ. conjuncture).

liturgy
Θεία Λειτουργία (η)

Όρος εναλλακτικός του *Divine Liturgy* (βλ. λ.).

A

Manouel Chrysaphes
Μανουήλ Χρυσάφης (ο) **[Επ .· Tr. 70: παρ. 1]**

(α᾽ μισό – γ᾽ τέταρτο 15ου αι.) Μελουργός και θεωρητικός της Βυζαντινής Μουσικής, τελευταίος Λαμπαδάριος του ναού της Αγίας Σοφίας πριν την Άλωση της Κωνσταντινούπολης (1453).

manuscript
χειρόγραφο (το) **[Επ .]**

Ο κώδικας επί του οποίου γραφόταν στο χέρι ένα κείμενο ή ένα σημειογραφημένο μέλος. Συντομογραφικά αποδίδεται ως *χφ*, και *χφφ* για πληθυντικό (αγγλ. *MS* και *MSS*, αντίστοιχα).

Sample

marginal repertory
περιθωριακό ρεπερτόριο (το) **[Tr. Εισαγωγή: παρ. 7]**

Όρος που αντιδιαστέλλεται στο *σταθερό ρεπερτόριο* (βλ. standard repertory) και αναφέρεται σε μέλη τα οποία για ποικίλους λόγους δεν περιλαμβάνονταν παρά μόνο σε λίγα αντίγραφα.

mathema
μάθημα (το) **[Tr. 79: παρ. 2, υποσ. 247]**

Μέλος του *Στιχηραρίου* (βλ. Sticherarion) μελοποιημένο με βάση το *καλοφωνικό στυλ* (βλ. kalophonic style). Συλλογή διαφόρων μαθημάτων αποτελεί το *Μαθηματάριο* (βλ. Mathematarion).

Mathematarion
Μαθηματάριο (το) **[Tr. 79: παρ. 2, υποσ. 247]**

Όρος που μαρτυρείται από τις αρχές του 17ου αιώνα ως εναλλακτικός του *Καλοφωνικού Στιχηραρίου*, δηλ. του *Στιχηραρίου* (βλ. Sticherarion) που ήταν γραμμένο με βάση το καλοφωνικό στυλ (βλ. kalophonic style). Τα μέλη του ονομάζονταν *μαθήματα* (βλ. mathema).

melisma
μέλισμα (το) **[Tr. 3: παρ. 4]**

Σειρά φθόγγων με την οποία επενδυόταν μουσικά μια συλλαβή για να αποδοθεί μελουργικά ο *κειμενικός τονισμός* (βλ. accent).

Sample

melismatic style / genre
μελισματικό στυλ / γένος (το) **[Tr. 15: παρ. 2· 79: παρ. 2]**

Μελουργική προσέγγιση συγκεκριμένων *ψαλτικών γενών* (βλ. chant genres), στα μέλη των οποίων χρησιμοποιούνται συστηματικά *μελίσματα* (βλ. melisma) για την απόδοση των τονισμένων συλλαβών του κειμένου τους και όχι μόνο. Σε αυτήν ανήκουν τα μέλη του *Ψαλτικού* (βλ. Psaltikon), του *Ασματικού* (βλ. Asmatikon), και του *καλοφωνικού στυλ* (βλ. kalophonic style). Βρίσκεται σε αντιδιαστολή με το *συλλαβικό* και το *νευματικό στυλ* (βλ. syllabic style, neumatic style).

melode
μελωδός (ο) **[Tr. 1: παρ. 2]**

Όρος που χαρακτηρίζει τους κλασικούς Βυζαντινούς ποιητές/συνθέτες, οι οποίοι ήταν υπεύθυνοι τόσο για τη συγγραφή όσο και για τη μελοποίηση ενός ύμνου. Ο όρος είναι σύνθετος από τις λέξεις *μέλος* (δηλ. μελωδία) και *ωδή* (δηλ. ψαλλόμενο κείμενο).

melodic attraction
(μελωδική) έλξη (η) **[Επ .· Tr. 72: υποσ. 223]**

Νεοβυζαντινή ψαλτική πρακτική που περιγράφεται στα θεωρητικά της *Νέας Μεθόδου* (βλ. New Method), σύμφωνα με την οποία ένας φθόγγος που γειτνιάζει σε έναν δεσπόζοντα, έλκεται προς αυτόν.

Menaion
Μηναίο (το) **[Tr. 75: υποσ. 235]**

Sample

Συλλογή υμνολογικών κειμένων του σταθερού εορτολογίου ανά μήνα.

MeSi
EM **[Επ .]**

Συντομογραφίες των όρων *medial signatures* (βλ. signature: medial signatures) στα αγγλικά, και *ενδιάμεσες μαρτυρίες* στα ελληνικά.

backwards-looking MeSi
οπισθοσκοπικές EM **[Tr. 64: παρ. 2]**

Ενδιάμεσες μαρτυρίες (βλ. signature: medial signatures) που αναφέρονται στη μελωδία της προηγούμενης φράσης. Εναλλακτικά λέγονται και *αναδρομικές EM* (βλ. MeSi: retrospect MeSi).

forward-looking MeSi
εμπροσθοσκοπικές EM **[Tr. 64: παρ. 2]**

Ενδιάμεσες μαρτυρίες (βλ. signature: medial signatures) που αναφέρονται στη μελωδία της επόμενης φράσης.

retrospect MeSi
αναδρομικές EM **[Tr. 64: παρ. 2]**

Όρος εναλλακτικός του *οπισθοσκοπικές EM* (βλ. MeSi: backwards-looking MeSi).

Sample

metrophonia
μετροφωνία (η) **[Επ .· Tr. Εισαγωγή: υποσ. 11· 64: παρ. 2]**

Βυζαντινή πρακτική εξάσκησης των μαθητευόμενων ψαλτών στη ψαλμώδηση των *διαστηματικών σημαδιών* (βλ. signs: interval signs).

microintervals
μικροδιαστήματα (τα) **[Επ .· Tr. 72: υποσ. 223]**

Διαστήματα (βλ. interval) διαφορετικά από τον τόνο και το ημιτόνιο της Ευρωπαϊκής μουσικής, τα οποία χρησιμοποιούνται σε Ανατολικά μουσικά ιδιώματα, όπως είναι η Βυζαντινή Μουσική.

microtones
μικροδιαστήματα (τα)

Όρος εναλλακτικός του microintervals (βλ. λ.).

modality
τροπικότητα (η) **[Επ .· Tr. 57: 1]**

Ο συσχετισμός ενός συγκεκριμένου μέλους με έναν δεδομένο *ήχο* (βλ. mode[1]). Είχε να κάνει, όχι τόσο με τη χρήση συγκεκριμένης *δομής κλίμακας* (βλ. scale structure) καθ' όλη τη διάρκεια του μέλους, όσο με την εφαρμογή μιας συγκεκριμένης ομάδας *μελωδικών θέσεων* (βλ. formula) στα διάφορα *ψαλτικά στυλ* (βλ. chant styles).

Sample

mode[1]
ήχος (ο) **[Tr. 55: παρ. 1]**

Κατηγορία ταξινόμησης των μελών της Βυζαντινής Μουσικής (βλ. modality). Γνωστότερο ήταν το σύστημα κατηγοριοποίησης σε οκτώ ήχους, η *Οκτώηχος* (βλ. Octoechos), ενώ σε μερικά βυζαντινά θεωρητικά εγχειρίδια περιέχονταν ταξινομήσεις σε περισσότερους των οκτώ ήχους.

authentic mode
κύριος ήχος (ο) **[Tr. 55: παρ. 1· 56: παρ. 1]**

Στο σύστημα της οκταηχίας περιλαμβάνονταν τέσσερις κύριοι ήχοι, ο *πρώτος*, ο *δεύτερος*, ο *τρίτος*, και ο *τέταρτος*.

middle mode
μέσος ήχος (ο) **[Tr. 55: παρ. 1· 56: παρ. 1]**

Οι μέσοι ήχοι ανήκαν σε συστήματα που υπερέβαιναν το σύστημα της οκταηχίας, και τοποθετούνταν σε απόσταση τρίτης μεταξύ των κύριων ήχων και των πλαγίων τους.

plagal mode
πλάγιος ήχος (ο) **[Tr. 55: παρ. 1· 56: παρ. 1]**

Στο σύστημα της οκταηχίας περιλαμβάνονταν τέσσερις πλάγιοι ήχοι, ο πλάγιος του πρώτου, ο πλάγιος του δευτέρου, ο πλάγιος του τρίτου ή βαρύς, και ο πλάγιος του τετάρτου, οι οποίοι τοποθετούνταν σε απόσταση πέμπτης κάτω από τους κύριούς τους.

Sample

mode[2]
τρόπος (ο) **[Επ .· Tr. 56: παρ. 1]**

Κατηγορία ταξινόμησης των μελών του *Δυτικού Εκκλησιαστικού Άσματος* (βλ. plainchant: Western plainchant). Κάθε τρόπος συνίσταται σε μία από τις οκτώ επτάτονες κλίμακες που διαφέρουν μεταξύ τους ανάλογα με τη θέση που κατέχουν τα ημιτόνια (σε σχέση με τους τόνους) μέσα στην οκτάβα. Η διάταξή τους διαφέρει από εκείνη των βυζαντινών *ήχων* (βλ. mode[1]).

model melody
μέλος-πρότυπο (το) **[Tr. 5: παρ. 1· 74: παρ. 1]**

Μέλη τα οποία χρησίμευαν ως πρότυπα για την παραγωγή καινούριων ψαλτικών κειμένων, τα οποία έπρεπε να τηρούν πιστά τον αριθμό των συλλαβών (*ισοσυλλαβία*) και την κατανομή ανάμεσα σε τονισμένες και άτονες συλλαβές της πρότυπης μελωδίας (*ομοτονία*). Τέτοια ήταν τα *αυτόμελα* (βλ. automelon) και οι *ειρμοί* (βλ. heirmos).

modulation
μεταβολή (η) **[Tr. 66: παρ. 1]**

Εισαγωγή μελωδικού υλικού ενός *ήχου* (βλ. mode[1]) σε μέλος που, με βάση την αρκτική *μαρτυρία* (βλ. signature), ανήκει σε άλλον ήχο.

monastic ordinal
μοναστικό τυπικό (το) **[Επ .· Tr. Εισαγωγή: παρ. 3]**

Sample

Βιβλίο στο οποίο καταγραφόταν ο τρόπος εφαρμογής του *μοναστικού Τυπικού* (βλ. monastic rite).

Monumenta Musicae Byzantinae (MMB)
«Μνημεία Βυζαντινής Μουσικής»

[Επ .· Tr. Πρόλογος: παρ. 1]

Εκδοτικός οργανισμός που ιδρύθηκε στην Κοπεγχάγη το 1931 από τους καθηγητές C. Høeg, E. Wellesz και H.J.W. Tillyard, για την προβολή της Βυζαντινής Μουσικής στη διεθνή επιστημονική κοινότητα.

MS, MSS
χφ, χφφ **[Επ .]**

Συντομογραφία των λέξεων *manuscript* (βλ. λ.) και *manuscripts*, αντίστοιχα, στα αγγλικά, και των λέξεων *χειρόγραφο* και *χειρόγραφα*, αντίστοιχα, στα ελληνικά.

MSi
ΑΜ **[Επ .]**

Συντομογραφίες των όρων *main signatures* (βλ. signature: main signatures) στα αγγλικά, και *αρκτικές μαρτυρίες* στα ελληνικά.

Sample

A

neumatic style
νευματικό στυλ (το) **[Επ .]**

Μελουργική προσέγγιση συγκεκριμένων *ψαλτικών γενών* (βλ. chant genres), στα μέλη των οποίων κάθε συλλαβή αντιστοιχεί σε 2-4 φθόγγους. Βρίσκεται σε αντιδιαστολή με το *συλλαβικό στυλ* (βλ. syllabic style) και το *μελισματικό στυλ* (βλ. melismatic style).

neumation
νευματοσημειογραφία (η) **[Tr. 14: παρ. 3]**

Όρος εναλλακτικός του *νευματική σημειογραφία* (βλ. notation: neumatic notation).

neumator
νευματογράφος (ο) **[Επ .· Tr. 54: παρ. 2]**

Άτομο υπεύθυνο για την καταγραφή ενός μουσικού κειμένου στο χειρόγραφο. Σχετίζεται στενά ως όρος με τον *γραφέα κειμένου* (βλ. scribe).

(musical) neumes
(μουσικά) νεύματα (τα) **[Tr. Εισαγωγή: παρ. 2]**

Όρος εναλλακτικός του *(μουσικά) σημάδια* (βλ. signs).

Sample

New Method
Νέα Μέθοδος (η) **[Tr. 16: παρ. 1]**

Σημειογραφία της Βυζαντινής Μουσικής, η οποία αναπτύχθηκε στις αρχές του 19ου αιώνα στη βάση του τελευταίου σταδίου της *Μεσοβυζαντινής σημειογραφίας* (βλ. Middle Byzantine notation) και η οποία χρησιμοποιείται μέχρι σήμερα σε πολλές εκκλησίες που ακολουθούν το *Βυζαντινό Τυπικό* (βλ. rite). Πρωταγωνιστές για τη διαμόρφωσή της υπήρξαν οι *Τρεις Δάσκαλοι* (βλ. Three Teachers).

(music) notation
(μουσική) σημειογραφία (η) **[Επ .]**

Οργανωμένο σύστημα γραπτής απόδοσης των μελωδιών ενός μουσικού ιδιώματος.

adiastematic notation
αδιαστηματική σημειογραφία (η) **[Tr. 8: παρ. 1]**

Είδος μουσικής σημειογραφίας που δεν υποδεικνύει με ακρίβεια το τονικό ύψος από το οποίο μια ομάδα σημαδιών ξεκινά, ούτε και την ακριβή αξία των διαστημάτων. Σε αυτό το είδος ανήκουν όλες οι *παλαιοβυζαντινές σημειογραφίες* (βλ. notation: Palaeobyzantine notations). Βρίσκεται σε αντιδιαστολή με τη *διαστηματική σημειογραφία* (βλ. notation: diastematic notation).

Chartres notation
σημειογραφία Chartres (η) **[Επ .· Tr. 14: παρ. 1, 2]**

sample

Ένας από τους δύο βασικότερους τύπους παλαιοβυζαντινών *μελωδικών σημειογραφιών* (βλ. melodic notation) που εμφανίστηκαν κατά το 10ο αιώνα. Πήρε το όνομά της εξαιτίας ενός αποσπασματικού χειρογράφου, το οποίο παλαιότερα φυλασσόταν στη Δημοτική Βιβλιοθήκη του Chartres. Χρησιμοποιούνταν σχεδόν αποκλειστικά για τα γένη των *στιχηρών* και των *ειρμών* (βλ. sticheron, heirmos), ενώ βασική της διαφορά από τη *σημειογραφία Coislin* (βλ. notation: Coislin notation) είναι η ευρεία χρήση *μεγάλων υποστάσεων* (βλ. signs: subsidiary signs). Στην ελληνική βιβλιογραφία συναντάται και ως *αθωνική σημειογραφία*, όρος που εστιάζει στην πιθανή προέλευσή της από το Άγιο Όρος (Άθως).

Chrysanthine notation
Χρυσανθινή σημειογραφία (η) **[Tr. 11: υποσ. 63]**

Όρος εναλλακτικός του *Νέα Μέθοδος* (βλ. New Method), ο οποίος εστιάζει στον βασικό εισηγητή του νέου αυτού σημειογραφικού συστήματος, τον *Χρύσανθο εκ Μαδύτων* (βλ. Chrysanthos of Madyta).

Coislin notation
σημειογραφία Coislin (η) **[Επ .· Tr. 14: 1, 2]**

Ένας από τους δύο βασικότερους τύπους παλαιοβυζαντινών *μελωδικών σημειογραφιών* (βλ. melodic notation) που εμφανίστηκαν κατά το 10ο αιώνα. Πήρε το όνομά της από ένα χειρόγραφο της Εθνικής Βιβλιοθήκης Γαλλίας στο Παρίσι της συλλογής Coislin – χαρακτηριστικό δείγμα της εν λόγω σημειογραφίας. Χρησιμοποιούνταν σχεδόν αποκλειστικά για τα γένη των *στιχηρών* και των *ειρμών* (βλ.sticheron, heirmos), ενώ βασική της διαφορά από τη *σημειογραφία Chartres* (βλ. notation: Chartres notation) είναι η

Sample

περιορισμένη χρήση *μεγάλων υποστάσεων* (βλ. signs: subsidiary signs). Στην ελληνική βιβλιογραφία συναντάται και ως *αγιοπολίτικη σημειογραφία*, όρος που εστιάζει στην πιθανή προέλευσή της από τα Ιεροσόλυμα (Αγία Πόλη).

diastematic notation
διαστηματική σημειογραφία (η) **[Tr. 10: παρ. 1· 11: παρ. 1]**

Είδος σημειογραφίας στην οποία περιγράφονται οι διαστηματικές σχέσεις μεταξύ των φθόγγων του μέλους. Σε αυτό το είδος ανήκουν η *Μεσοβυζαντινή σημειογραφία (*βλ. Middle Byzantine notation) και η σημειογραφία της *Νέας Μεθόδου* (βλ. New Method). Βρίσκεται σε αντιδιαστολή με την *αδιαστηματική σημειογραφία* (βλ. notation: adiastematic notation).

Ekphonetic notation
Εκφωνητική σημειογραφία (η) **[Tr. 12: παρ. 1]**

Είδος παλαιοβυζαντινής σημειογραφίας που χρησιμοποιούνταν για την επίσημη εκφώνηση των Βιβλικών αναγνωσμάτων. Λέγεται εναλλακτικά και *σημειογραφία Αναγνωσμάτων* (βλ. notation: lectionary notation).

Exegetical notation
Εξηγητική σημειογραφία (η) **[Επ .· Tr. 15: παρ. 3, υποσ. 96]**

Όρος που εισηγήθηκε ο Γρηγόριος Στάθης για να διακρίνει τη δεύτερη φάση εξέλιξης της *Μεσοβυζαντινής σημειογραφίας* (βλ. notation: Middle Byzantine notation) από το 1670 περίπου μέχρι

Sample

τη Νέα Μέθοδο.[9]

Hagiopolite notation
σημειογραφία του Αγιοπολίτη (η) **[Tr. 9: υποσ. 56]**

Όρος που προτάθηκε από τον Thibaut (1913), και είναι εναλλακτικός του *Μελωδική σημειογραφία* (βλ. notation: melodic notation).

Kondakarian notation
Κοντακαριανή σημειογραφία (η) **[Tr. 14: υποσ. 85]**

Είδος παλαιοσλαβικής σημειογραφίας, η οποία συγγενεύει με την παλαιοβυζαντινή *σημειογραφία Chartres* (βλ. notation: Chartres notation).

Koukouzelean notation
Κουκουζέλεια σημειογραφία (η) **[Επ .· Tr. 15: παρ. 3]**

Όρος που διακρίνει την εξελιγμένη μορφή της Μεσοβυζαντινής σημειογραφίας από την εποχή του *Ιωάννη Κουκουζέλη* (βλ. Ioannes Koukouzelis) και μετά.[10]

—

9 Ο Γρ. Στάθης 1979α, 45-59, διαχωρίζει τις εξελικτικές φάσεις της μεσοβυζαντινή σημειογραφίας πριν και μετά το 1670 (περ.), δίνοντάς τους τα ονόματα *Μέση Πλήρης* και *Εξηγητική σημειογραφία*, αντίστοιχα.

10 Ο όρος χρησιμοποιήθηκε από τους Thibaut 1907, Gastoué 1907, και Tardo 1938.

Sample

Late Byzantine notation
Υστεροβυζαντινή σημειογραφία (η) **[Επ .· Tr. 15: παρ. 3]**

Όρος που εισηγήθηκε ο Fleischer (1904) για να διακρίνει τη δεύτερη εξελικτική φάση της *Μεσοβυζαντινής σημειογραφίας* (βλ. notation: Middle Byzantine notation).

lectionary notation
σημειογραφία Αναγνωσμάτων (η) **[Επ .· Tr. 12: παρ. 1]**

Όρος εναλλακτικός του *Εκφωνητική σημειογραφία* (βλ. notation: Ekphonetic notation), ο οποίος εστιάζει στο περιεχόμενο των σημειογραφημένων κειμένων.

melodic notation
Μελωδική σημειογραφία (η) **[Tr. 9: παρ. 1· 14: παρ. 1, 3]**

Είδος παλαιοβυζαντινής *αδιαστηματικής* σημειογραφίας (βλ. notation: adiastematic notation), ίχνη της οποίας εμφανίζονται για πρώτη φορά σε μια πηγή του 8ου αιώνα. Συναντάται σε δύο βασικούς τύπους: τη *σημειογραφία Coislin* και τη *σημειογραφία Chartres* (βλ. notation: Coislin notation, Chartres notation), οι οποίες αποτελούν μάλλον διαφορετικές εξελίξεις μιας κοινής «προγονικής» σημειογραφίας.

Middle Byzantine notation
Μεσοβυζαντινή σημειογραφία (η) **[Tr. 10: 1· 15: παρ. 1-3]**

Σημειογραφία της μεσοβυζαντινής και υστεροβυζαντινής πε-

Sample

ριόδου, που εμφανίστηκε στα μέσα του 12ου αιώνα ως εξέλιξη της ανεπτυγμένης *Coislin σημειογραφίας* (βλ. notation: Coislin notation). Σε αυτήν αποδίδονται πλέον με σαφήνεια οι διαστηματικές σχέσεις, ενώ πολλαπλασιάζονται οι *μεγάλες υποστάσεις* (βλ. signs: subsidiary signs), οι οποίες συνδυάζονται με τα δ*ιαστηματικά σημάδια* (βλ. signs: interval signs). Διάφοροι μελετητές διαχωρίζουν δύο εξελικτικές της φάσεις της ως δύο διακριτά σημειογραφικά είδη (βλ. notation: Exegetical, Koukouzelian, και Late Byzantine notation). Αντίθετα, ο Troelsgård εκτείνει την διάρκειά της από το 1150 (περ.) μέχρι τη Νέα Μέθοδο (περ. 1815), καθότι θεωρεί ότι οι βασικές της αρχές παρέμειναν καθ' όλη αυτή την περίοδο αναλλοίωτες. Εναλλακτικά ονομάζεται και *Στρογγυλή σημειογραφία* (βλ. notation: Round notation).

neumatic notation
νευματική σημειογραφία (η) **[Επ .]**

Σημειογραφία που χρησιμοποιεί *νεύματα* (βλ. neumes).

Palaeobyzantine notations
παλαιοβυζαντινές σημειογραφίες (οι) **[Tr. 12, 13, 14]**

Όρος που περικλείει τις διάφορες σημειογραφίες που αναπτύχθηκαν στη *Βυζαντινή Αυτοκρατορία* (βλ. Byzantine Empire) μεταξύ 8ου και 12ου αιώνα, οι οποίες ήταν όλες *αδιαστηματικές* (βλ. notation: adiastematic notation). Σε αυτές ανήκουν η *Εκφωνητική σημειογραφία* (βλ. notation: Ekphonetic notation), η *Θήτα σημειογραφία* (βλ. notation: Theta notation), και η *Μελωδική σημειογραφία* (βλ. notation: melodic notation).

sample

Round notation
Στρογγυλή σημειογραφία (η) **[Tr. 15: υποσ. 86]**

Όρος εναλλακτικός του *Μεσοβυζαντινή σημειογραφία* (βλ. notation: Middle Byzantine notation). Οφείλεται στον Riemann (1909) και αναφέρεται στο στρογγυλεμένο *ίσον* – ένα σημάδι που στη *σημειογραφία Coislin* (βλ. notation: Coislin notation) είχε σχήμα γωνιώδες. Ωστόσο – κατά τον Troelsgård – ο όρος είναι ατυχής, καθότι το γωνιώδες αυτό σχήμα εμφανίζεται και σε πρώιμα χειρόγραφα «Στρογγυλής» σημειογραφίας.

Sematic notation
Σηματική σημειογραφία (η) **[Tr. 14: υποσ. 85]**

Είδος παλαιοσλαβικής σημειογραφίας που συνόδευε τις παλαιοσλαβικές μεταφράσεις του *Ειρμολογίου* (βλ. Heirmologion) και του *Στιχηραρίου* (βλ. Sticherarion). Ταυτίζεται με τη σημειογραφία *Coislin* (βλ. notation: Coislin notation), και είναι επίσης γνωστή με τα ονόματα «Znamennaja», «Krjuki», και «Stolp».

Theta notation
Θήτα σημειογραφία (η) **[Tr. 13: παρ. 1]**

Αποτελεί τον αρχαϊκότερο τρόπο απόδοσης των βυζαντινών μελωδιών σε γραπτή μορφή, με το παλαιότερο πιθανό δείγμα της να χρονολογείται γύρω στα 800. Ονομάστηκε έτσι εξαιτίας της συχνής τοποθέτησης του γράμματος «θήτα» στην κορυφή μιας συγκεκριμένης συλλαβής, με το υπόλοιπο κείμενο να παραμένει χωρίς μουσικά σημάδια.

Sample

note
φθόγγος (ο) / νότα (η) **[Επ .]**

Ελάχιστη ηχητική μονάδα της μουσικής. Το άθροισμα πολλών από αυτές συνιστά τη μελωδία.

A

Octoechos
Οκτώηχος (η) **[Tr. 55: παρ. 1, υποσ. 166]**

1. Σύστημα κατανομής των βυζαντινών μελών σε οκτώ *ήχους* (βλ. mode[1]), τέσσερις *κύριους* και τέσσερις *πλάγιους* (βλ. mode[1]: authentic mode, plagal mode), το οποίο φαίνεται να ήταν εν ενεργεία ήδη από τα τέλη του 6ου αιώνα. 2. Όρος εναλλακτικός του *Παρακλητική* (βλ. Parakletike).

ode
ωδή (η)

Όρος εναλλακτικός του *canticle* (βλ. λ.).

(biblical) Odes
(Βιβλικές) Ωδές (οι)

Όρος εναλλακτικός του *(biblical) Canticles* (βλ. λ.).

sample

Oikematarion
Οικηματάριο (το) **[Tr. 79: παρ. 2]**

Ψαλτική συλλογή μελοποιήσεων του *Ακαθίστου Ύμνου* (βλ. Akathistos Hymn) σε *καλοφωνικό στυλ* (βλ. kalophonic style).

office
ακολουθία (η) **[Επ .· Tr. Εισαγωγή: παρ. 1]**

Γενικός όρος που καλύπτει τις διάφορες λατρευτικές τελετές του Βυζαντινού Τυπικού.

evening office
Εσπερινός (ο) **[Επ .]**

Απογευματινή ακολουθία του Βυζαντινού Τυπικού. Στα αγγλικά συναντάται και ως *Vesper* (βλ. λ.).

morning office
Όρθρος (ο) **[Επ .]**

Πρωινή ακολουθία του Βυζαντινού Τυπικού.

oral tradition
προφορική (ψαλτική) παράδοση (η)

Όρος εναλλακτικός του *oral transmission* (βλ. λ.).

Sample

oral transmission
προφορική (ψαλτική) παράδοση (η) **[Επ .· Tr. 7: παρ. 1]**

Η διάδοση των μελωδιών από στόμα σε στόμα. Πιθανολογείται ότι η ανάπτυξη των βυζαντινών σημειογραφιών είχε να κάνει με την προσπάθεια σταθεροποίησης της προφορικής παράδοσης και σύγκλισης σε ένα ψαλτικό πρότυπο.

Ordinary chants
σταθερά άσματα (τα) **[Επ .· Tr. Εισαγωγή: παρ. 8]**

Τα άσματα που συγκαταλέγονταν στο *σταθερό ρεπερτόριο* (βλ. standard repertory).

ornamenting
διαποίκιλση (η) **[Επ .· Tr. 15: παρ. 4]**

Πρακτική μελωδικής ανάπτυξης και καλλωπισμού ενός προϋπάρχοντος άσματος, η οποία συνδέεται στενά με την έννοια της *εξήγησης* (βλ. interpretation).

Sample

A

palimpsest
παλίμψηστο (το) **[Επ .]**

Είδος *χειρογράφου* (βλ. manuscript) του οποίου το σημειογραφημένο μέλος (ή το κείμενο) έτυχε επικάλυψης με ένα καινούριο μέλος (ή κείμενο) σε μεταγενέστερη εποχή.

Pannychis
Παννυχίδα (η) **[Επ .· Tr. 75: υποσ. 235]**

Ολονύχτια ακολουθία του *Ασματικού Τυπικού* (βλ. rite: Cathedral rite).

Papadike
Παπαδική (η) ή Προθεωρία της Παπαδικής (η)
[Tr. Εισαγωγή: παρ. 4]

Βασικό εγχειρίδιο Βυζαντινής Μουσικής, που περιείχε διάφορα σύντομα διδακτικά κείμενα και λίστες *σημαδιών* (βλ. signs). Άρχισε να εμφανίζεται στην αρχή των *Ακολουθιών* (βλ. Anthologies) από τον 14ο αιώνα και μετά.

paradigmatic
παραδειγματικός (ο) **[Tr. Εισαγωγή: παρ. 7]**

Όρος που εισήγαγε ο C. Troelsgård για να χαρακτηρίσει τον τρόπο

Sample

πρόσληψης των πρώιμων βιβλίων με *Μεσοβυζαντινή σημειογραφία* (βλ. notation: Middle Byzantine notation), καθότι αυτά παρείχαν ένα σύνολο παραδειγμάτων και μοτίβων που αφορούσαν την ψαλμώδηση συγκεκριμένων μελών με βάση την παράδοση. Ως όρος αντιδιαστέλλεται στο δίπολο *περιγραφικός-ρυθμιστικός* (βλ. descriptive, prescriptive).

Parakletike
Παρακλητική (η) **[Tr. 55: υποσ. 166]**

Βιβλίο το οποίο περιλάμβανε τα κυκλικώς επαναλαμβανόμενα ψαλτικά κείμενα της μακράς περιόδου του Κινητού Εκκλησιαστικού Έτους. Εναλλακτικά λέγεται και *Οκτώηχος* (βλ. Octoechos) ή *Τροπολόγιο* (βλ. Tropologion).

pentachord
πεντάχορδο (το) **[Επ .· Tr. 57: παρ. 1· 67: παρ. 2]**

Δομή κλίμακας (βλ. scale structure) που αποτελείται από πέντε συνεχόμενους φθόγγους.

Pentekostarion
Πεντηκοστάριο (το) **[Tr. 75: υποσ. 235]**

Συλλογή υμνολογικών κειμένων της περιόδου του Πάσχα.

phrasing
φρασεοποίηση (η) / φρασάρισμα (το) **[Tr. 15: παρ. 1, 2]**

Sample

Βασική λειτουργία των *μεγάλων υποστάσεων* (βλ. signs: great signs) να ενώνουν τα διαστηματικά σημάδια (βλ. signs: interval signs) με τα οποία συνδυάζονταν. Εναλλακτικά λέγεται και *ομαδοποίηση* (βλ. grouping).

pitch
τονικό ύψος (το) **[Επ .]**

Η συχνότητα που αντιστοιχεί σε μία *νότα* (βλ. note), π.χ. στην ευρωπαϊκή μουσική η νότα λα αντιστοιχεί σε 440 Hz.

plainchant[1]
άσμα (το) **[Επ .]**

Όρος εναλλακτικός του *chant[1]* (βλ. λ.).

plainchant[2]
Εκκλησιαστικό Άσμα (το) **[Επ .]**

Όρος εναλλακτικός του *Εκκλησιαστική Μουσική* (βλ. chant[2]).

Western plainchant
Δυτικό Εκκλησιαστικό Άσμα (το) **[Επ .]**

Το εκκλησιαστικό μουσικό ιδίωμα που αναπτύχθηκε στη Δύση τον Μεσαίωνα για να επενδύσει τα λατινικά κείμενα της χριστιανικής λατρείας. Είχε αρχικά χαρακτήρα αμιγώς φωνητικό και μονοφωνικό, ενώ για την καταγραφή του επινοήθηκε ειδική *νευματική σημειογραφία* (βλ. notation: neumatic notation).

Sample

precentor
δομέστικος (ο) / πρωτοψάλτης (ο) **[Επ .]**

Όρος εναλλακτικός για το *δομέστικος* (βλ. domestikos).

prescriptive
ρυθμιστικός (ο) **[Επ .· Tr. Εισαγωγή: παρ. 7]**

Όρος που εισήχθη στην Εθνομουσικολογία από τη Γλωσσολογία για να περιγράψει τον τρόπο πρόσληψης των σημειογραφιών, όταν αποτυπώνουν τις μουσικές ιδέες ενός συνθέτη, με σκοπό να υποδείξουν με τη μεγαλύτερη δυνατή ακρίβεια στον/στους μουσικό/-ούς τον τρόπο εκτέλεσης του έργου. Βρίσκεται σε αντιδιαστολή με τον όρο *περιγραφικός* (βλ. descriptive).

procession
λιτανεία (η) **[Επ .]**

Λατρευτική πομπή στην οποία συμμετείχε κλήρος και λαός προς τιμήν ενός αγίου ή για την επίκληση της θεϊκής βοήθειας εξαιτίας ενός αρνητικού συμβάντος.

prokeimenon
προκείμενο (το) **[Επ .]**

Ψαλμικοί στίχοι (βλ. Psalm) που ψέλνονταν πριν την ανάγνωση κάποιου κειμένου της Αγίας Γραφής.

Sample

proshomoion
προσόμοιο (το)

Όρος εναλλακτικός του *contrafactum* (βλ. λ.).

Psalm
Ψαλμός (ο) **[Επ .· Tr. 1: παρ. 1]**

Ποίημα που ανήκει στη βιβλική συλλογή «Ψαλμοί», η οποία αποδίδεται στον βασιλιά Δαβίδ (1207-1255 π.Χ.). Οι Ψαλμοί αποτελούν βασική πηγή κειμένων ανάγνωσης και μελοποίησης στη χριστιανική λατρεία.

psalm-tones
ψαλμικές θέσεις (οι) **[Επ .]**

Μελωδικά μοντέλα για την εκτέλεση των *Ψαλμών* (βλ. Psalm) και άλλων αγιογραφικών κειμένων.

psaltes
ψάλτης (ο)

Όρος εναλλακτικός του *singer* (βλ. λ.).

Psaltikon
Ψαλτικό (το) **[Tr. 77: παρ. 1]**

Sample

Ψαλτική συλλογή με μέλη για τον *μονοφωνάρη* (βλ. soloist), που κατάγεται από το *Ασματικό Τυπικό* (βλ. rite: Asmatic rite). Σε αυτό συμπεριλαμβάνονταν και τα *κοντάκια* του εκκλησιαστικού έτους (βλ. kontakion), γι' αυτό εναλλακτικά ονομαζόταν *Κοντακάριο* (βλ. Kontakarion).

A

reception
πρόσληψη (η) **[Επ .· Tr. 77: υποσ. 241]**

Όρος που περιγράφει τον τρόπο με τον οποίο οι εκχριστιανισθέντες Σλάβοι προσάρμοσαν στη δική τους γλώσσα και αισθητική τα διάφορα *ψαλτικά είδη* (βλ. chant styles) των Βυζαντινών.

reconstruction
ανακατασκευή (η) **[Επ · Tr. 11: παρ. 3· 17: παρ. 1· 18: παρ. 1]**

Όρος που αναφέρεται στην επιστημονική διαδικασία ανασύνθεσης της μελωδίας ενός μέλους της *Βυζαντινής Μουσικής* (βλ. Byzantine music) ή του *Δυτικού Εκκλησιαστικού Άσματος* (βλ. plainchant: Western plainchant) που καταγράφεται σημειογραφικά σε χειρόγραφο, με σκοπό την ψαλμώδησή του.

restoration of images / of Othodoxy
Αναστήλωση των Εικόνων (η) **[Επ .· Tr. 7: παρ. 3· 9: υποσ. 57]**

Όρος που αναφέρεται στην τελική επικράτηση των Εικονολατρών επί των Εικονομάχων το 842 και την οριστική λήξη της *Εικονο-*

Sample

μαχίας (βλ. Iconoclasm). Η περίοδος αυτή σηματοδοτεί ανάπτυξη της ομοιογένειας στα ψαλτικά βιβλία και πιθανή εμφάνιση της *Εκφωνητικής σημειογραφίας* (βλ. notation: Ekponetic notation).

rhythm
ρυθμός (ο) **[Επ .]**

Η οργάνωση των φθόγγων μιας μελωδίας μέσω της εναλλαγής της δυναμικής τους, στη βάση ενός συνεχούς από σημεία που απέχουν ισόποσα (ή σχεδόν ισόποσα) μέσα στον χρόνο.

binary rhythm
δίσημος ρυθμός (ο) **[Επ .· Tr. 19: παρ. 1· 34: παρ. 2]**

Ρυθμός που χωρίζεται διμερώς σε έναν ισχυρό και έναν ασθενή χτύπο. Σύμφωνα με τα πορίσματα μελετητών που έδρασαν ανεξάρτητα μεταξύ τους, αυτός ήταν ο ρυθμός του Βυζαντινού *Ειρμολογίου* (βλ. Heirmologion).

(Byzantine) rite
(Βυζαντινό) Τυπικό (το) **[Επ .· Tr. Εισαγωγή: παρ. 1]**

Το σύστημα οργάνωσης των διαφόρων λατρευτικών τελετών στη *Βυζαντινή Αυτοκρατορία* (βλ. Byzantine Empire).

Cathedral rite
Ασματικό Τυπικό (το) **[Επ .· Tr. 77: παρ. 1· 78: παρ. 1]**

Sample

Το Τυπικό της Κωνσταντινούπολης, το οποίο εφαρμοζόταν στις βυζαντινές ενορίες. Η παράδοση των μελών του απηχείται στις καταγραφές του *Ψαλτικού* και του *Ασματικού* (βλ. Psaltikon, Asmatikon).

Monastic rite
Μοναστικό Τυπικό (το) **[Επ .]**

Το Τυπικό των Ιεροσολύμων, το οποίο εφαρμοζόταν στα βυζαντινά μοναστήρια.

Romanos the Melode
Ρωμανός ο Μελωδός (ο) **[Επ .· Tr. 1: παρ. 1]**

(περ. 490 – περ. 556) Βυζαντινός *μελωδός* (βλ. melode) που γεννήθηκε στη Συρία από εβραϊκή οικογένεια. Τα *κοντάκιά* του (βλ. kontakion) συγκαταλέγονται στα αριστουργήματα της παγκόσμιας λογοτεχνίας.

A

scale
κλίμακα (η) **[Επ .· Tr. 11: παρ. 4]**

Σειρά διαδοχικών φθόγγων, η οποία χρησιμοποιείται ως βασική μελωδική μονάδα ενός μουσικού ιδιώματος. Ο πρώτος και ο τελευταίος φθόγγος μιας κλίμακας ακούγονται «το ίδιο». Στο βυζαντινό και δυτικό μουσικό ιδίωμα, μια κλίμακα αποτελείται από οκτώ φθόγγους.

Sample

equally tempered scale
ισοτονικά συγκερασμένη κλίμακα (η) **[Επ .]**

Βασική κλίμακα της Δυτικής Μουσικής. Τα διαστήματά της είναι χωρισμένα ισόποσα σε *τόνους* και *ημιτόνια* (που είναι το μισό του τόνου), ώστε να μπορεί να χρησιμοποιηθεί κάθε φθόγγος της ως καινούρια βάση ανάπτυξης της ίδιας μελωδίας.

Crhrysanthine scale
Χρυσανθινή κλίμακα (η) **[Tr. 11: υποσ. 70]**

Η κλίμακα σύμφωνα με το θεωρητικό του *Χρύσανθου εκ Μαδύτων* (βλ. Chrysanthos of Madyta), η οποία είναι χωρισμένη σε 68 ίσα μέρη (τα *μόρια*) σύμφωνα με την αρχή της απόστασης (σε αντίθεση με την αρχή της αναλογίας), ενώ χρησιμοποιούνται τρία διαφορετικά είδη διαστημάτων: ο μείζων τόνος (12 μόρια), ο ελάσσων τόνος (9 μόρια), και ο ελάχιστος (7 μόρια).

scale structure
δομή κλίμακας (η)11 **[Επ .· βλ. Tr. 57: παρ. 1· 72: παρ. 9]**

Σύνολο συνεχόμενων φθόγγων μιας *κλίμακας* (βλ. scale), το οποίο λειτουργούσε ως αυτόνομη μελωδική υπομονάδα ενός *ήχου* (βλ. mode[1]), π.χ. *τετράχορδο* (βλ. tetrachord) και *πεντάχορδο* (βλ.

—

11 Αντ' αυτού, δική μας πρόταση είναι η υιοθέτηση του όρου *σύγχορδο* ως υπερώνυμου των τετραχόρδου, πενταχόρδου, τριχόρδου κ.λπ.

Sample

pentachord)

scribe
γραφέας (ο) **[Επ .· βλ. ενδ. Tr. 2: υποσ. 34· 52: παρ. 2]**

Γενικός όρος που περιλαμβάνει την έννοια είτε του *γραφέα κειμένου* (βλ. text scribe) είτε του *νευματογράφου* (βλ. neumator).

sequential movements
παλλιλογίες (οι) **[Tr. 79: παρ. 2]**

Μελωδικά περάσματα με πολλαπλές επαναλήψεις πανομοιότυπων (ή σχεδόν πανομοιότυπων) συμπλεγμάτων σημαδιών, μελουργική τεχνική χαρακτηριστική του *καλοφωνικού στυλ* (βλ. kalophonic style).

(modal) signature
μαρτυρία (του ήχου) (η) **[Tr. 58: παρ. 1]**

Βραχυγραφία που υποδήλωνε τον ήχο του άσματος μέσω των ελληνικών αριθμογραμμάτων.

main signatures
αρκτικές μαρτυρίες (οι) **[Tr. 59: παρ. 1]**

Συμπλέγματα των γραμμάτων του ήχου μαζί με μερικά μουσικά σημάδια, που τοποθετούνταν στην αρχή του μέλους. Αποτελούσαν γραφιστική αναπαράσταση του σύντομου, παραδοσιακού

Sample

ηχήματος του ήχου (βλ. intonation). Η συντομογραφία τους είναι *MSi* (βλ. λ.) στα αγγλικά, και *ΑΜ* στα ελληνικά.

medial signatures
ενδιάμεσες μαρτυρίες (οι) **[Επ .· Tr. 64: παρ. 1, 2]**

Εμφανίζονταν σε εκτενέστερα μέλη μεταξύ μεμονωμένων φράσεων του άσματος. Βασικός τους σκοπός ήταν η αποσαφήνιση της τονικής δομής των γειτονικών φράσεων και ο έλεγχος του αρκτικού και τελικού τονικού ύψους των μελωδικών τμημάτων. Στην ελληνική βιβλιογραφία συναντώνται και ως *μεσομαρτυρίες*. Η συντομογραφία τους είναι *MeSi* (βλ. λ.) στα αγγλικά, και *ΕΜ* στα ελληνικά.

(musical) signs
(μουσικά) σημάδια (τα) **[Επ .· Tr. Εισαγωγή: παρ. 2]**

Οι ελάχιστες μονάδες μίας *νευματικής σημειογραφίας* (βλ. neumatic notation), με συγκεκριμένη αυτοτελή μουσική πληροφορία. Με αυτά άρχισε να καταγράφεται η μονοφωνική μουσική του χριστιανικού μεσαίωνα από τον 8ο αιώνα και έπειτα. Εναλλακτικά ονομάζονται και *νεύματα* (βλ. neumes).

cheironomic signs
σημάδια χειρονομίας (τα) / χειρονομίες (οι) **[Tr. Εισαγωγή: παρ. 5]**

Όρος εναλλακτικός του *μεγάλες υποστάσεις* (βλ. signs: subsidiary signs), ο οποίος εστιάζει στη στενή σχέση που είχαν τα σημάδια αυτά με την πρακτική της *χειρονομίας* (βλ. cheironomy). Εναλλα-

Sample

κτικά λέγονται και *hand signs* (βλ. signs: hand signs).

confirmatory signs
επιβεβαιωτικά σημάδια (τα) **[Tr. 31: παρ. 1]**

Ερυθρόγραφα *διαστηματικά σημάδια* (βλ. signs: interval signs) που προστίθονταν στην πρώτη συλλαβή μετά από μία ενδιάμεση μαρτυρία. Καταμετρούσαν τη διαστηματική απόσταση από την τελευταία νότα της ενδιάμεσης μαρτυρίας, όταν αυτή ήταν διαφορετική από το τονικό ύψος της τελευταίας νότας της προηγούμενης μελωδικής φράσης.

great signs
μεγάλα σημάδια (τα) **[Tr. 32: παρ. 1]**

Όρος εναλλακτικός του *μεγάλες υποστάσεις* (βλ. signs: subsidiary signs).

group signs
ομαδοποιητικά σημάδια (τα) **[Tr. 15: παρ. 3]**

Όρος εναλλακτικός του *μεγάλες υποστάσεις* (βλ. signs: subsidiary signs), ο οποίος εστιάζει στο ρόλο των εν λόγω σημαδιών να ομαδοποιούν τα διαστηματικά σημάδια τα οποία επηρέαζαν.

hand signs
σημάδια χειρονομίας (τα) / χειρονομίες (οι)

Όρος εναλλακτικός του *cheironomic signs* (βλ. signs: cheironomic

Sample

signs).

interval signs
διαστηματικά σημάδια (τα) **[Επ .· Tr. 23, 24]**

Σημάδια που υποδήλωναν διαστηματική σχέση είτε ισότητας (το *ίσον*) είτε ανόδου/καθόδου με το αμέσως προηγούμενο σημάδι ή μαρτυρία του ήχου. Χωρίζονταν σε *σώματα* (βλ. bodies) και *πνεύματα* (βλ. spirits), ανάλογα με το αν μετακινούνταν μία ή περισσότερες φωνές, αντίστοιχα. Τα σημάδια αυτά, με εξαίρεση το *ίσον*, εμπίπτουν στην κατηγορία των «*έμφωνων σημαδιών*» που αναφέρονται στις βυζαντινές και μεταβυζαντινές *Παπαδικές* (βλ. Papadike).

phrasing signs
φρασεοποιητικά σημάδια (τα) **[Tr. 15: παρ. 3]**

Όρος εναλλακτικός του *μεγάλες υποστάσεις* (βλ. signs: ubsidiary signs) και συνώνυμος του *ομαδοποιητικά σημάδια* (βλ. signs: grouping signs), καθότι εστιάζει στον φρασεοποιητικό- ομαδοποιητικό χαρακτήρα των σημαδιών αυτών.

prolongational signs
σημάδια επιμήκυνσης (τα) **[Tr. Εισαγωγή: παρ. 1· 41: υποσ. 147]**

Σημάδια υπεύθυνα για την αύξηση της χρονικής ποσότητας ενός φθόγγου.

sample

red signs
ερυθρόγραφα σημάδια (τα) **[Επ .· Tr. 15: παρ. 3· 41: παρ. 41]**

Έτσι ονομάζονται τα σημάδια που γράφονταν με κόκκινο μελάνι στα βυζαντινά χειρόγραφα. Χρησιμοποιείται, επίσης, ως όρος εναλλακτικός του *μεγάλες υποστάσεις* (βλ. signs: subsidiary signs), καθότι τα σημάδια αυτά ήταν κατά κύριο λόγο ερυθρόγραφα.

rhythmic signs
ρυθμικά σημάδια (τα) **[Tr. 34]**

Σημάδια που σχετίζονταν με τις ρυθμικές ιδιότητες του μέλους.

subsidiary signs
μεγάλες υποστάσεις (οι) **[Tr. 32]**

Είδος ερυθρόγραφων, συνήθως, σημαδιών των βυζαντινών και μεταβυζαντινών σημειογραφιών, καθένα από τα οποία είχε μία ή περισσότερες από τις εξής λειτουργίες: α) συνόδευαν συγκεκριμένα συμβατικά συμπλέγματα διαστηματικών σημαδιών που αντιστοιχούσαν σε μία από τις διάφορες *μελωδικές θέσεις* (βλ. formula) και είχαν ισχύ από δύο έως εννέα ή δέκα φθόγγους, β) προσέδιδαν συγκεκριμένες ρυθμικές ποιότητες, ομαδοποιώντας και φρασεοποιώντας τα διαστηματικά σημάδια, γ) προσέδιδαν συγκεκριμένη δυναμική έκφραση σε μερικά από τα διαστηματικά σημάδια, δ) είχαν στενή σχέση με την πρακτική της *χειρονομίας* (βλ. cheironomy). Εναλλακτικά ονομάζονται *σημάδια χειρονομίας* ή *χειρονομίες* (βλ. signs: cheironomic signs, hand signs), *μεγάλα σημάδια* (βλ. signs: great signs), *ομαδοποιητικά σημάδια* (βλ. signs: group signs), *φρασεοποιητικά σημάδια* (βλ. signs: phrasing signs), και *ερυθρόγραφα*

Sample

σημάδια (βλ. signs: red signs).

simple psalmody
απλή ψαλμώδηση αγιογραφικών κειμένων (η) **[Tr. 73: παρ. 1]**

Απλοϊκός *συλλαβικός* τρόπος (βλ. syllabic style) ψαλμώδησης κειμένων που προέρχονται από την Παλαιά και Καινή Διαθήκη, κυρίως *Ψαλμών* του Δαβίδ (βλ. Psalm). Οι μελωδίες αυτές ανέκαθεν διαδίδονταν προφορικά, μέχρι την ξαφνική εμφάνισή τους σε μερικά χειρόγραφα του τέλους του 13ου αιώνα και στα χειρόγραφα των *Ακολουθιών* (βλ. Anthologies) από τον 14ο αιώνα και μετά.

singer
ψάλτης (ο) **[Επ .]**

Εν προκειμένω, ερμηνευτής των μελών της Βυζαντινής Μουσικής. Στην αγγλική βιβλιογραφία μπορεί εναλλακτικά να συναντηθεί και ως *psaltes* (βλ. λ.).

solemn cantillation
επίσημη/εορταστική εκφώνηση **[Tr. 12: παρ. 1]**

Τρόπος εμμελούς απόδοσης αγιογραφικών κειμένων, ο οποίος σημειογραφικά υποδεικνυόταν μέσω της *Εκφωνητικής σημειογραφίας* (βλ. notation: Ekphonetic notation).

solmization
παραλλαγή (η) **[Επ .· Tr. 16: παρ. 2]**

Sample

Τρόπος ανάγνωσης ενός σημειογραφημένου μέλους στο Νεοβυζαντινό άσμα για σκοπούς μάθησης, σύμφωνα με τον οποίο κάθε φθόγγος της κλίμακας αποδίδεται με μια συγκεκριμένη συλλαβή.

solmization syllabes
συλλαβές παραλλαγής (οι) **[Tr. 16: υποσ. 106]**

Στο σύστημα της *Νέας Μεθόδου* (βλ. New Method) οι συλλαβές παραλλαγής προέρχονται από το ελληνικό αλφάβητο και είναι οι εξής: *πα*, *βου*, *γα*, *δι*, *κε*, *ζω*, *νη*.

soloist
μονοφωνάρης (ο) **[Επ .]**

Ψάλτης υπεύθυνος για τα σολιστικά μέλη.

spirits
πνεύματα (τα) **[Tr. 24: παρ. 1]**

Έτσι ονομάζονταν στα μεσαιωνικά βυζαντινά μουσικά εγχειρίδια τα *διαστηματικά σημάδια* (βλ. signs: interval signs) που υποδείκνυαν υπερβατή ανάβαση ή κατάβαση περισσότερο από μία *φωνή* (βλ. step). Βρίσκονται σε αντιδιαστολή με τα *σώματα* (βλ. bodies).

Standard Abridged Version
Πρότυπη Συνοπτική Εκδοχή (η) **[Tr. 76: υποσ. 237]**

Όρος που χρησιμοποίησε ο Strunk (1955) για να περιγράψει μία

Sample

εκδοχή του *Στιχηραρίου* (βλ. Sticherarion), η οποία από λίγο πριν το 1050 και μετά χρησιμοποιήθηκε ως πρότυπο για τα μεσοβυζαντινά Στιχηράρια.

standard repertory
σταθερό ρεπερτόριο (το) **[Επ.· Tr. 54: παρ. 1]**

Το σύνολο των ασμάτων που συστηματικά εμφανίζονταν στα διάφορα βυζαντινά ψαλτικά βιβλία. Βρίσκεται σε αντιδιαστολή με το περιθωριακό ρεπερτόριο (βλ. marginal repertory).

stanza
στροφή (η) **[Επ .]**

Ομάδα στίχων με νοηματική αυτοτέλεια, μέρος ενός μεγαλύτερου υμνολογικού έργου.

step
φωνή (η) / βαθμίδα (η) **[Tr. 10: παρ. 2]**

Στα βυζαντινά θεωρητικά, η απόσταση ανάμεσα σε δύο νότες – δηλ. το *διάστημα* (βλ. interval) – εκφραζόταν ως ο αριθμός των *φωνών* πάνω ή κάτω, και ένα *διαστηματικό σημάδι* (βλ. interval signs) περιγραφόταν σε σχέση με το «πόσες φωνές ανεβαίνει ή κατεβαίνει», χωρίς να υποδεικνύεται το ακριβές μέγεθος του διαστήματος αυτού.

Sample

Sticherarion
Στιχηράριο (το) **[Tr. 76: παρ. 1]**

Ψαλτική συλλογή που περιείχε αποκλειστικά *στιχηρά ιδιόμελα* (βλ. sticheron: sticheron idiomelon). Το στυλ των μελών του μπορεί να περιγραφεί ως *συλλαβικο-νευματικό* (βλ. syllabic-neumatic style), αν και κάπως εκτενέστερο σε σχέση με τα μέλη του *Ειρμολόγιο* (βλ. Heirmologion), μαζί με το οποίο αποτελούν τις παλαιότερες συλλογές ασμάτων για τις οποίες χρησιμοποιήθηκε σημειογραφία.

sticheron
στιχηρό (το) **[Επ .· Tr. 76: παρ. 1]**

Μέλος του οποίου προηγούνταν εμμελής εκφώνηση στίχου από *Ψαλμό* του Δαβίδ (βλ. Psalm) ή η *μικρή δοξολογία* (βλ. doxology), άλλοτε ενιαία και άλλοτε χωρισμένη σε δύο μέρη.

sticheron automelon
στιχηρό αυτόμελο (το) **[Επ .· Tr. 74: παρ. 1]**

Αυτόμελο (βλ. automelon) του οποίου προηγούνταν εμμελής εκφώνηση στίχου από *Ψαλμό* του Δαβίδ (βλ. Psalm) ή η *μικρή δοξολογία* (βλ. doxology). Εμφανίστηκε στα μουσικά χειρόγραφα του 13ου αιώνα και μετά, σε μελοποιητικό στυλ περισσότερο επεξεργασμένο από τις *απλές ψαλμωδήσεις των αγιογραφικών μελών* (βλ. simple psalmody), αλλά λιγότερο επεξεργασμένο από τα μέλη του *Ειρμολογίου* (βλ. Eirmologion).

sticheron idiomelon

Sample

στιχηρό ιδιόμελο (το) **[Επ .· Tr. 76: παρ. 1]**

Είδος μελών τα οποία κατά κύριο λόγο ψάλλονταν μία μόνο φορά τον χρόνο, κατά το εορτασμό ενός συγκεκριμένου αγίου ή μία μεγαλύτερης εορτής. Των ιδιομέλων προηγούνταν ψαλμικός στίχος (βλ. Psalm) – γι' αυτό και ονομάζονται *στιχηρά* (βλ. sticheron), ή *μικρή δοξολογία* (βλ. doxology) – οπότε εναλλακτικά ονομάζονται *δοξαστικά*. Συλλογή ιδιομέλων αποτελούσε το *Στιχηράριο* (βλ. Sticherarion).

subscription
κολοφώνας (ο) **[Επ .· Tr. 54: παρ. 1]**

Σύντομη δήλωση στο τέλος των *χειρογράφων* (βλ. manuscript), στην οποία αναφέρονταν στοιχεία και διακριτικά του κώδικα, όπως όνομα του *γραφέα* (βλ. scribe), τίτλο του συγγράμματος, τόπο, χρονολογία, όνομα του καλλιγράφου και άλλες πληροφορίες.

syllabic style
συλλαβικό στυλ (το)
[Επ .· Tr. 73: παρ. 1· 74: παρ. 1· 75: παρ. 1· 76: παρ. 1]

Μελουργική προσέγγιση συγκεκριμένων *ψαλτικών γενών* (βλ. chant genres), στα μέλη των οποίων κάθε συλλαβή αντιστοιχεί – κατά κύριο λόγο – σε έναν μόνο φθόγγο. Σε αυτήν ανήκουν οι μελωδίες της *απλής ψαλμώδησης των αγιογραφικών κειμένων* (βλ. psalmody), των *αυτομέλων* και των *προσομοίων* τους (βλ. automelon, contrafactum), καθώς και εν μέρει τα μέλη του *Στιχηραρίου* (βλ. Sticherarion) και του *Ειρμολογίου* (βλ. Heirmologion),

Sample

τα οποία λόγω συχνών διπλασιασμών των φθόγγων των συλλαβών, ονομάζονται και *συλλαβικο-νευματικά* (βλ. syllabic-neumatic style). Βρίσκεται σε αντιδιαστολή με το *νευματικό στυλ* (βλ. neumatic style) και το *μελισματικό στυλ* (βλ. melismatic style).

syllabic-neumatic style
συλλαβικο-νευματικό στυλ (το) **[Επ .· Tr. 75: παρ. 1· 76: παρ. 1]**

Μελουργική προσέγγιση συγκεκριμένων *ψαλτικών γενών* (βλ. chant genres), στα μέλη των οποίων είναι κατά βάση *συλλαβικά* (βλ. syllabic stlye), αλλά με αρκετά *νευματικά* περάσματα (βλ. neumatic style). Σε αυτήν ανήκουν τα μέλη του *Στιχηραρίου* (βλ. Sticherarion) και του *Ειρμολογίου* (βλ. Heirmologion).

A

tempo
ρυθμική αγωγή (η) **[Επ .]**

Ο βαθμός ταχύτητας ή βραδύτητας με την οποία, εν προκειμένω, ψάλλεται ένα μέλος, ανάλογα με την απόσταση που έχει μία *ρυθμική* μονάδα (βλ. rhythm) από την επόμενή της στο συνεχές του χρόνου.

tere(n)tism
τερετισμός (ο) **[Επ .· Tr. 79: παρ. 2]**

Όρος εναλλακτικός του *κράτημα* (βλ. kratema), ο οποίος υπό μία στενότερη έννοια αναφέρεται στα κρατήματα που χρησιμοποιούν

Sample

τις άσημες συλλαβές «τε-ρε-ρεμ» ως βάση της μελωδικής τους ανάπτυξης.

tetrachord
τετράχορδο (το) **[Επ .· Tr. 57: παρ. 1, 3]**

Δομή κλίμακας (βλ. scale structure) που αποτελείται από τέσσερις συνεχόμενους φθόγγους.

conjunct tetrachords
συνημμένα τετράχορδα (τα) **[Επ .· Tr. 57: 3· 72: υποσ. 216]**

Δύο ενωμένα τετράχορδα των οποίων έπεται ή προηγείται ένας (μείζων) τόνος για να δημιουργηθεί μία *κλίμακα* (βλ. scale). Βρίσκονται σε αντιδιαστολή με τα *διαζευγμένα τετράχορδα* (βλ. tetrachord: disjunct tetrachords).

disjunct tetrachords
διαζευγμένα τετράχορδα (τα) **[Επ .· Tr. 57: 3· 72: υποσ. 216]**

Δύο συνεχόμενα τετράχορδα μεταξύ των οποίων παρεμβάλλεται ένας (μείζων) τόνος για να δημιουργηθεί μία *κλίμακα* (βλ. scale). Βρίσκονται σε αντιδιαστολή με τα *συνημμένα τετράχορδα* (βλ. tetrachord: conjunct tetrachords).

text scribe
γραφέας κειμένου (ο) **[Επ .· Tr. 54: παρ. 2]**

sample

Άτομο υπεύθυνο για την καταγραφή του κειμένου σε *χειρόγραφο* (βλ. manuscript). Σχετίζεται στενά με την έννοια του *νευματογράφου* (βλ. neumator).

theoretical treatise
θεωρητικό (εγχειρίδιο) (το) **[Επ .· Tr. Εισαγωγή: παρ. 4]**

Σύγγραμμα που περικλείει θεωρητικές αρχές και περιγραφές που αφορούν το σύστημα ενός μουσικού ιδιώματος ή/και της σημειογραφικής του απόδοσης.

Three Teachers
Τρεις Δάσκαλοι (ή Διδάσκαλοι) (οι) **[Tr. 11: παρ. 2· 16: παρ. 1]**

Όρος που αναφέρεται στους τρεις πρωταγωνιστές της μεταρρύθμισης της *Νέας Μεθόδου* (βλ. New Method), που έλαβε χώρα στην Κωνσταντινούπολη τις αρχές του 19ου αιώνα, με σκοπό την αποσαφήνιση της παράδοσης, την ευκολότερη διδασκαλία της Βυζαντινής Μουσικής και, πιθανώς, την εξάσκηση των ψαλτών στην τέχνη της *εξήγησης* (βλ. interpretation). Αυτοί ήταν οι *Χρύσανθος εκ Μαδύτων* (βλ. Chrysanthos of Madyta), *Χουρμούζιος Χαρτοφύλαξ* (βλ. Chourzmouzios Chartofylax), και *Γρηγόριος Πρωτοψάλτης* (βλ. Gregorios Protopsaltes).

transcription
μεταγραφή (η) **[Επ .· Tr. IV]**

Μεταφορά ενός μέλους από ένα σημειογραφικό σύστημα σε ένα άλλο. Μερικά από τα σημαντικότερα συστήματα μεταγραφής Βυζαντινών μελών στο πεντάγραμμο είναι εκείνα των ΜΜΒ (βλ.

Sample

Monumenta Musicae Byzantinae), του J. van Biezen (1968), του J. Raasted (1979), του Γρ. Στάθη (1979β) και του Chr. Troelsgård (2011).

transposition
μετάθεση (η) **[Tr. 65: παρ. 1]**

Μετακίνηση του μελωδικού συμφραζόμενου ενός *ήχου* (βλ. mode[1]), συχνά κατά τρεις φωνές (απόσταση 4ης), κατά τέσσερις (απόσταση 5ης), ή κατά μια οκτάβα πάνω ή κάτω από τη «θεωρητική» του θέση. Οι μετακινήσεις αυτές υποδεικνύονταν μέσω των *ενδιάμεσων μαρτυριών* (βλ. signature: medial signatures).

Triodion
Τριώδιο (το) **[Tr. 75: υποσ. 235]**

Συλλογή υμνολογικών κειμένων της περιόδου της Σαρακοστής.

troparion
τροπάριο (το) **[Tr. 1: παρ. 1· 74: παρ. 1· 75: υποσ. 235]**

Όρος που αναφέρεται στις στροφές που αποτελούσαν μία *ωδή* (βλ. cantle) ενός *κανόνα* (βλ. kanon) και ψάλλονταν στη βάση ενός *ειρμού* (βλ. heirmos). Χρησιμοποιείται, επίσης, εναλλακτικά για το *κάθισμα* (βλ. kathisma) ή *απολυτίκιο* (βλ. apolytikion). Με μια ευρύτερη έννοια, *τροπάρια* λέγονται όλα τα μέλη που καταγράφονται στα μεσαιωνικά χειρόγραφα, και των οποίων το κείμενο δεν έχει αντληθεί από τη Βίβλο.

Samples

Tropologion
Τροπολόγιο (το) **[Tr. 7: υποσ. 50]**

Όρος εναλλακτικός του *Παρακλητική* (βλ. Parakletike).

tuning
χόρδισμα (το) **[Επ .· Tr. 11]**

Ανεύρεση ενός συγκεκριμένου *τονικού ύψους* (βλ. pitch).

A

Vesper
Εσπερινός (ο)

Όρος εναλλακτικός του *evening office* (βλ. office: evening office).

variant
παραλλαγή (η) **[Επ .· Tr. 25: παρ. 4· 52: παρ. 1]**

Μουσική οντότητα η οποία αντικαθιστά μιαν άλλη η οποία είναι περισσότερο συνηθισμένη.

variant readings
αναγνώσεις παραλλαγών (οι) **[Tr. 25: παρ. 4]**

Μουσικολογική πρακτική εντοπισμού *παραλλαγών* (βλ. variant),

Sample

δηλαδή σημείων όπου διαφορετικά χειρόγραφα παρουσιάζουν διαφορετικά σημάδια σε – κατά τα άλλα – πανομοιότυπα συμφραζόμενα, γεγονός που εγείρει την υποψία ταυτόσημης ή εν μέρει ταυτόσημης μελωδικής εκτέλεσης.

version
εκδοχή (η) **[Επ .· βλ. ενδ. Tr. 15: παρ. 14]**

Μία από τις πολλές πιθανές πραγματώσεις μιας μουσικής οντότητας.

Vorlagen
ανθίβολο (το) **[Επ .]**

Παλαιογραφικός όρος που αναφέρεται στο κείμενο που είχε μπροστά του ο αντιγραφέας, και το οποίο χρησιμοποιούσε ως πρότυπο για την αντιγραφή του.

Sample

Ευρετήριο Ελληνικών Όρων

Αγιοπολίτης (ο), *Hagiopolites*
Ακάθιστος Ύμνος (ο), *Akathist(os) Hymn(os)*
ακολουθία (η), *office*
Ακολουθίαι (αι), *Anthologies*
αλληλουιάριο (το), *alleluiarion*
ΑΜ, *MSi*
Αναβαθμοί (οι), *Gradual psalms*
αναγνώσεις παραλλαγών (οι), *variant readings*
Αναγνωστάριο (το), *lectionary*
ανακατασκευή (η), *reconstruction*
Αναστήλωση των Εικόνων (η), *restoration of images / of Orthodoxy*
Ανδρέας Κρήτης (ο), *Andrew of Crete*
ανθίβολο (το), *Vorlagen*
αντιφωνικά (επίρρ.), *antiphonally*
απήχημα (το), *apechema*
απλή ψαλμώδηση αγιογραφικών κειμένων (η), *simple psalmody*
απολυτίκιο (το), *apolytikion (automelon)*
άσμα (το), *chant[1], plainchant[1]*
σταθερά άσματα (τα), *chants[1]: Ordinary chants*
ασματικές συλλαβές (οι), *asmatic syllabes*
Ασματικό (το), *Asmatikon*
αυτόμελο (το), *automelon*
αυτοσχεδιασμός (ο), *improvisation*
βαθμίδα (η), *step*
Βυζαντινή Αυτοκρατορία (η) , *Byzantine Empire*
Βυζαντινή (Εκκλησιαστική) Μουσική (η), *Byzantine music, chant[2]: Byzantine chant*
Βυζάντιο (το), *Byzantium*
Γαβριήλ Ιερομόναχος (ο), *Gabriel Hieromonachos*
γραμματονεύματα (τα), *letter neumes*
γραφέας (ο), *scribe*
γραφέας κειμένου (ο), *text scribe*
Γρηγόριος Πρωτοψάλτης (ο), *Gregorios Protopsaltes*
διαποίκιλση (η), *ornamenting*
διάστημα (το), *interval*
διατονικισμός (ο), *diatonicism*
διατονικό γένος (το), *diatonic genre*
δομέστικος (ο), *domestikos, precentor*
δομή κλίμακας (η), *scale structure*
δοχή (η), *doche*
δυναμική ποιότητα (η), *dynamic quality*
Εκλογάδιο (το), *lectionary*
Εικονομαχία (η), *Iconoclasm*
Ειρμολόγιο (το), *Heirmologion*
ειρμός (ο), *heirmos*

Sample

εκδοχή (η), *version*
Εκκλησιαστικό Άσμα (το), *plainchant*[2]
Δυτικό Εκκλησιαστικό Άσμα, *Western plainchant*
Εκκλησιαστική Μουσική (η), *chant*[2]
Νεοβυζαντινή Εκκλησιαστική Μουσική, *Neobyzantine chant*
Σλαβική Εκκλησιαστική Μουσική, *Slavic chant*
(μελωδική) έλξη (η), *melodic attraction, helxis*
ΕΜ, *MeSi*
αναδρομικές ΕΜ, *retrospect MeSi*
εμπροσθοσκοπικές ΕΜ, *forward-looking MeSi*
οπισθοσκοπικές ΕΜ, *backwards-looking MeSi*
εναρμόνιο γένος (το), *enharmonic genre*
εξαποστειλάριο (το), *exaposteilarion (automelon)*
εξήγηση (η), *interpretation, exegesis*
επίσημη/εορταστική εκφώνηση (η), *solemn cantillation*
Εσπερινός (ο), *office: evening office, Vesper*
ήχημα (το), *intonation (formula), echema*
ήχος (ο), *mode*[1]
μέσος ήχος, *middle mode*
κύριος ήχος, *authentic mode*
πλάγιος ήχος, *plagal mode*
Θεία Λειτουργία (η), *Divine Liturgy, liturgy*
(μελωδική) θέση (η), *(melodic) formula*
θεωρητικό (εγχειρίδιο) (το), *theoretical treatise*
ιδιόμελο (το), *idiomelon*
ισοκράτημα (το) / ίσον (το), *(vocal) drone, ison / isokratema*
Ιωάννης Δαμασκηνός (ο), *John of Damascus*
Ιωάννης Κουκουζέλης (ο), *Ioannes Koukouzeles*
Ιωάννης ο Γλυκής (ο), *Ioannes Glykys*
κάθισμα (το), *kathisma (automelon)*
καλλωπισμός (ο), *beautification*
καλοφωνικό στυλ (το), *kalophonic style*
κανονάρχημα (το), *kanonarchema*
κανονάρχης (ο), *kanonarches*
κανόνας (ο), *kanon*
κατάληξη (η), *cadence*
αναπαυτική κατάληξη, *resting cadence*
ατελής κατάληξη, *half cadence*
βασική κατάληξη, *main cadence*
ενδιάμεση κατάληξη, *medial cadence*
εντελής κατάληξη, *full cadence*

sample

προωθητική κατάληξη, *leading-on cadence*
τελική κατάληξη, *final cadence*
κλίμακα (η), *scale*
ισοτονικά συγκερασμένη κλίμακα, *equally tempered scale*
Χρυσανθινή κλίμακα, *Chrysanthine scale*
κολοφώνας (ο), *subscription*
Κοντακάριο (το), *Kontakarion*
κοντάκιο (το), *kontakion*
Κοσμάς Μαϊουμά/Ιεροσολύμων (ο), *Kosmas of Maiouma/Jerusalem*
κράτημα (το), *kratema*
Λεξιονάριο (το), *lectionary*
λιτανία (η), *procession*
μάθημα (το), *mathema*
Μαθηματάριο (το), *Mathematarion*
Μανουήλ Χρυσάφης (ο), *Manouel Chrysaphes*
μαρτυρία (του ήχου) (η), *(modal) signature*
αρκτικές μαρτυρίες (οι), *main signatures*
ενδιάμεσες μαρτυρίες (οι), *medial signatures*
μεγάλες υποστάσεις (οι), *signs: subsidiary signs*
μέλισμα (το), *melisma*
μελισματικό γένος (το), *melismatic genre*
μελισματικό στυλ (το), *melismatic style*
μέλος-πρότυπο (το), *model-melody*
μελουργός (ο), *composer*
μελωδός (ο), *melode*
μεταβολή (η), *modulation*
μεταγραφή (η), *transcription*
μετάθεση (η), *transposition*
μετροφωνία (η), *metrophonia*
Μηναίο (το), *Menaion*
μικρή δοξολογία (η), *doxology*
μικροδιαστήματα (τα), *microintervals, microtones*
μοναστικό τυπικό (το), *monastic ordinal*
μονοφωνάρης (ο), *soloist*
(μελωδικό) μοτίβο (το), *(melodic) formula*
Νέα Μέθοδος (η), *New Method*
(μουσικά) νεύματα (τα), *(musical) neumes*
νευματικό στυλ (το), *neumatic style*
νευματογράφος (ο), *neumator*
νευματοσημειογραφία (η), *neumation*
νότα (η), *note*
Οικηματάριο (το), *Oikematarion*
οικονομία κεντρώνων (η), *formulaic economy*
Οκτώηχος (η), *Octoechos*
ομαδοποίηση (η), *grouping*

sample

Όρθρος (ο), *office: morning office*
παλίμψηστο (το), *palimpsest*
παλλιλογίες (οι), *sequential movements*
Παννυχίδα (η), *Pannychis*
πανομοιότυπα (τα), *facsimiles*
παραδειγματικός (ο), *paradigmatic*
Παρακλητική (η), *Parakletike*
παραλλαγή[1] (η), *solmization*
παραλλαγή[2] (η), *variant*
Παπαδική (η), *Papadike*
πεντάχορδο (το), *pentachord*
Πεντηκοστάριο (το), *Pentekostarion*
περιγραφικός (ο), *descriptive*
περιθωριακό ρεπερτόριο (το), *marginal repertory*
πνεύματα (τα), *spirits*
Προθεωρία της Παπαδικής (η), *Papadike*
προκείμενο (το), *prokeimenon*
πρόσληψη (η), *reception*
προσόμοιο (το), *contrafactum, proshomoion*
Πρότυπη Συνοπτική Εκδοχή (η), *Standard Abridged Version*
προφορική (ψαλτική) παράδοση (η), *oral transmission, oral tradition*
προωθητικά στοιχεία (τα), *leading-on elements*
πρωτοψάλτης (ο), *precentor*
ρυθμική αγωγή (η), *tempo*
ρυθμιστικός (ο), *prescriptive*
ρυθμός (ο), *rhythm*
δίσημος ρυθμός, *binary rhythm*
Ρωμανός ο Μελωδός (ο), *Romanos the Melode*
(μουσικά) σημάδια (τα), (musical) signs
διαστηματικά σημάδια, *interval signs*
επιβεβαιωτικά σημάδια, *confirmatory signs*
ερυθρόγραφα σημάδια, *red signs*
μεγάλα σημάδια, *great signs*
ομαδοποιητικά σημάδια, *group signs*
ρυθμικά σημάδια, *rhythmic signs*
σημάδια επιμήκυνσης, *prolongational signs*
σημάδια χειρονομίας, *cheironomic signs, hand signs*
φρασεοποιητικά σημάδια, *phrasing signs*
σημεία αλλοίωσης (τα), *accidentals*
(μουσική) σημειογραφία (η), *(music) notation*
αδιαστηματική σημειογραφία, *adiastematic notation*
διαστηματική σημειογραφία, *diastematic notation*
Εκφωνητική σημειογραφία, *Ekphonetic notation*
Εξηγητική σημειογραφία, *Exegetical notation*

sample

Θήτα σημειογραφία, *Theta notation*

Κοντακαριανή σημειογραφία, *Kondakarian notation*

Κουκουζέλεια σημειογραφία, *Koukouzelean notation*

νευματική σημειογραφία, *neumatic notation*

Μελωδική σημειογραφία, *melodic notation*

Μεσοβυζαντινή σημειογραφία, *Middle Byzantine notation*

παλαιοβυζαντινές σημειογραφίες, *Palaeobyzantine notations*

Σηματική σημειογραφία, *Sematic notation*

σημειογραφία Αναγνωσμάτων, *lectionary notation*

σημειογραφία Chartres, *Chartres notation*

σημειογραφία Coislin, *Coislin notation*

σημειογραφία του Αγιοπολίτη, *Hagiopolite notation*

Στρογγυλή σημειογραφία, *Round notation*

Υστεροβυζαντινή σημειογραφία, *Late Byzantine notation*

Χρυσανθινή σημειογραφία, *Chrysanthine notation*

σταθερό ρεπερτόριο (το), *standard repertory*

Στιχηράριο (το), *Sticherarion*

στιχηρό (το), *sticheron*

στιχηρό αυτόμελο, *sticheron automelon*

στιχηρό ιδιόμελο, *sticheron idiomelon*

στροφή (η), *stanza*

σύζευξη (η), *conjuncture*

συλλαβές παραλλαγής (οι), *solmization syllabes*

συλλαβικό στυλ (το), *syllabic style*

συλλαβικο-νευματικό στυλ (το), *syllabic- neumatic style*

σύμπλεγμα (το), *figure, group*

σύμπτυξη (η), *ligature*

σώματα (τα), *bodies*

τελείωμα με διπλό γάμμα (το), *double-gamma ending*

τερετισμός (ο), *tere(n)tism*

τετράχορδο (το), *tetrachord*

διαζευγμένα τετράχορδα (τα), *disjunct tetrachords*

συνημμένα τετράχορδα (τα), *conjunct tetrachords*

τονικό ύψος (το), *pitch*

τονισμός (ο), *accent*

αντεστραμμένος τονικός τονισμός, *reverse pitch accent*

δευτερεύων τονισμός, *psalmodic accent*

δυναμικός τονισμός, *dynamic accent*

κειμενικός τονισμός, *text accent*

Sample

παρατεταμένος τονσιμός, *sustained accent*
τονικός τονισμός, *pitch accent*
ψαλτικός τονισμός, *psalmodic accent*
Τρεις Δάσκαλοι (ή Διδάσκαλοι) (οι), *Three Teachers*
Τριώδιο (το), *Triodion*
τροπάριο (το), *troparion*
τροπικότητα (η), *modality*
Τροπολόγιο (το), *Tropologion*
τρόπος (ο), *mode*[2]
(Βυζαντινό) Τυπικό (το), *(Byzantine) rite*
Ασματικό Τυπικό, *Cathedral rite*
Μοναστικό Τυπικό, *Monastic rite*
υμνογραφία (η), *hymnography*
ύμνος (ο), *hymn*
φ., *f., fol.*
φθόγγος (ο), *note*
φρασάρισμα (το), *phrasing*
φρασεοποίηση (η), *phrasing*
φύλλο (το), *folium*
φωνή (η), *step*
χειρόγραφο (το), *manuscript*
χειρονομία (η), *cheironomy*
χειρονομίες (οι), *(musical) signs: cheironomic signs / hand signs*
χόρδισμα (το), *tuning*
χορός (ο), *choir*
Χουρμούζιος Χαρτοφύλαξ (ο), *Chourmouzios Chartofylax*
Χρύσανθος εκ Μαδύτων (ο), *Chrysanthos of Madyta*
χρωματικό γένος (το), *chromatic genre*
χρωματικισμός (ο), *chromaticism*[2]
χρωματισμός (ο), *chromaticism*[1]
χφ, MS
χφφ, MSS
ψαλμικές θέσεις (οι), *psalm-tones*
Ψαλμός (ο), *Psalm*
ψάλτης (ο), *singer, psaltes*
ψαλτικά γένη (τα), *chant genres*
ψαλτικά στυλ (τα), *chant styles*
Ψαλτικό (το), *Psaltikon*
ψαλτικό κείμενο (το), *chanted text*
(Βιβλικές) Ωδές (οι), *(biblical) Canticles/Odes*
ωδή (η), *canticle, ode*

Sample